

BUDAPESTI GAZDASÁGI FŐISKOLA
KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI KAR
KÜLGAZDASÁGI SZAK
NAPPALI TAGOZAT
EXPORT-IMPORT MENEDZSMENT SZAKIRÁNY

**LEADER+ MÍNUSZOKKAL
...ÉS MÉG TOVÁBB...**

KÉSZÍTETTE: TÓTH NÓRA

BUDAPEST, 2009

„A fejlődés nem a javakkal kezdődik, hanem az emberek tanulságával, szervezettségével és fegyelmével. E három nélkül minden erőforrás rejtett, kiaknázatlan, puszta lehetőség marad...”

Ernst F. Schumacher: A kicsi szép, KJK, Budapest. 1991.

TARTALOM

MOTIVÁCIÓ	6
I. LEADER – FILOZÓFIA, MAGYAR MEGVALÓSULÁS	
I/1. Elvek és ideák	9
I.2 Hogyan is LEADER nálunk? ...	11
II. A HELYI CSELEKVÉSI TERV	
– a Ménes-patak mente vidékfejlesztési alapküldetése	
II.1. A Helyi Cselekvési Terv főbb elemei	15
II.2. A fejlesztések tanulságai, céljai, eredményei	17
II.3 A Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport (HVM)	22
II.4. A HVM döntései	23
III. PÁLYÁZÓK ÉS PÁLYÁZTATÓK	
III.1. A Helyi Vidékfejlesztési Terv alapja a projekt-füzérek	25
III.2. A célcsoportok	29
III.3. Vélemények összegzése	30
IV. KÍSÉRLETI PROGRAMTÓL AZ AVOP LEADER+-IG	
IV.1 Sikertől a kudarcig	31
IV.2. A Földrajzi lehatárolás – a Ménes-patak menti települések	32
IV.3. Fenn és lenn, alulról és felülről	34
IV.4 AVOP LEADER+ és a Ménes-patak mínusz	40
IV.5. Az akciócsoportok összetétele	41
V. ÉLET-ALKONY PROJEKT - MÉNES-PATAK MENTE	
V.1. A HÁTTÉR-KÉP	43
V.1.1. Terület.	43
V.1.2. Azonosságok, közös érdekek	43
V.1.3. Az Akciócsoport összetétele	44
V.1.4. Az Akciócsoport tagjai kiválasztásának érvei	45
V.1.5. A Ménes-patak Menti Települések Térségfejlesztő Egyesülete	45

V.2. A PROJEKT TARTALMI VONATKOZÁSAI	46
V.2.1. A program-füzérek	46
V.2.2. A Ménes-patak menti települések helyzete	47
V.2.3. A térség előnyei	48
V.2.4. A térség növekvő hátrányai	49
V.2.5. A térség lehetőségei	50
V.2.6. A Projekt megvalósulása	51
V.2.7. A Stratégiai célok megfogalmazása	52
V.2.8. Prioritások	52
V.2.9. A Működtetés (Konzorciumi falu)	53
V.2.10. A helyi pályáztatásra szánt program-tervek	53
V.2.11. A pályázati programok várható hatásai	55
VI. AZ ALKONY-ÉVEK PROJEKT – MÉNES-PATAK MENTE VEZETŐ PROGRAMJÁNAK – NYUGDÍJAS APARTMANOK KIALAKÍTÁSA - ÖSSZEFOGLALÓ ELEMZÉSE	
VI/1. A CÉLOKTÓL A FENNTARTHATÓSÁGIG	59
VI.2. ELŐNYÖK A SZOLGÁLTATÁSBAN RÉSZT VEVŐK SZÁMÁRA	60
VI.3. A TELEPÜLÉS/TELEPÜLÉSEK SZÁMÁRA JELENTKEZŐ ELŐNYÖK, HASZNOSULÁSOK	62
VII. ÖSSZEGZÉSEK – TANULSÁGOK	65
VIII. IRODALOMJEGYZÉK	68
IX. MELLÉKLETEK	70

Motiváció

A LEADER+ kellős közepébe szakmai gyakorlatom idején csöppentem bele. Nyugodtan nevezhetem ezt az időszakot LEADER időszaknak, mert ahol közel fél éven át dolgoztam, ott valóban LEADER-t csináltak. A Ménes-patak Menti Települések Térségfejlesztő Egyesülete - 13 nógrádi település gesztorszervezeteként - a programalkotás lázában, majd kudarcában égett akkor épp.

Nehezen hitték, hogy esélyük sincs. Pedig, amit korábban csináltak a „kísérletiben”, vagy amit akkor megalkottak Fejlesztési tervként, arra joggal és büszkén mondhatták: igazi LEADER¹. Abban testesült meg a LEADER-módszer, a helyi közösségek aktív részvételén alapuló tervezés, a kezdeményezések valóban a helyi életből merítődtek, és kétség sem volt, hogy a térség számára hosszú távon jövőt jelentő programot alkottak.

A LEADER-ről szóló szakirodalom bőségesen adott számomra egyfajta eligazodási lehetőséget. Népszerű hivatkozni erre a programra itthon is, de az Unióban is. Megismerhettem ebből a jelentős mennyiségű irodalomból az elméletet, az elveket, a módszereket, a célokat, s magát az eszmét. Miért is gondoltak az Európai Unióban a LEADER megalkotói arra, hogy kellenek a falvak, az elnéptelenedő vidékek számára a komplex, fejlesztési forrásokkal párosuló programok megtartó erőnek. A LEADER-re juttatott források növekvő nagysága jellemzi az Unió hozzáállását.

Az elmélet nekem a Ménes-patak mentén került helyére. És saját meggyőződésemmé is lett: a LEADER jelenthet az olyan leszakadó vidékek számára, mint gyakorlatom helyszíne, megoldást súlyosbodó problémáikra. Csak az elmélet más, mint a megvalósulás. Mert a programhoz forrást adó hatalom nem akarja kiengedni a pénz hova juttatásának jogát, maradjon az csak az átláthatatlan bürokrácia kebelén belül. A kísérleti LEADER-ben, de még a LEADER+ elnevezésű magyarországi „karriertörténetben” is folyt valamelyest helyi tervezés. Az utóbbinál ugyan elég tétován, de a harmadikban (2007-2013) már csak a fönt megalkotott sablonoknak való megfelelhetőség volt az elvárt „helyi kezdeményezés”. És a döntés mechanizmusa is értelmezhetetlenné vált.

---

¹ Franciául: “Liaison entre actions de développement rural”

A LEADER egyébként arról szólna, hogy a helyi közösségek, együttműködések során kiérlelnék egy programot problémáik megoldására, ahhoz forrást kapnak. Majd maguk döntenek el helyben, hogy kiket részesítenek támogatásban. A ménes-patakiak olyan komplex fejlesztési programhoz kértek pénzt, amelyben a támogatásban részesülők újabb és újabb vállalkozások létrejöttét segítették volna elő. Foglalkoztatást, hosszabb távon fenntartható megélhetési lehetőségeket adva sok embernek.

Elgondolkodtató, hogy miközben az uniós szlogenekben a leszakadó térségek felzárkóztatása szerepel. Arra források biztosítódnak. A valóságban azonban mégis növekszik a különbség a fejlettebb és a fejletlenebb régiók között. Mondjuk a Közép-magyarországi és az észak-magyarországi régiók között, Pest és Nógrád megye térségei közt. És ez különösen igaz a Ménes-patak mentére. A Norvég Civil Alap www.norvegcivilalap.hu honlapjának Fórumán olvastam az egyesület egy éles hangú hozzászólását, amely így hangzott: *„Akkora ma már a különbség egy Pozsonyi úti munkahelyre trolival, és metróval beutazó, Metró újságot olvasó, farmernadrágos, lezsernek mutakozó szakértő/tanácsadó és egy nógrádi vagy borsodi (esélyeiről nem is tudatosodó) fiatal között, hogy nincsenek már időnként érvek sem azok megváltoztatására.”*²

Témaválasztásomban motiváló tényező volt ezért az is, hogy országos viszonylatban az egyik legsúlyosabb helyzetben lévő térség próbált kiutat találni és a kiutkereséshez nem talált partnereket a felelősök között. A súlyos problémákra álljon itt egy rövid elemzés az egyesület Nemzeti Civil Alaphoz beadott pályázatának anyagából. *„A Ménes-patak mente településeinek (1. sz. melléklet) mindegyike hátrányos helyzetű. Hátrány mutatkozik az országos adatokhoz mért foglalkoztatásban, a továbbtanulási esélyekben, a kulturális lehetőségekben, az ingatlan árakban, a vállalkozói aktivitásban, a civil szervezetek programalkotó tevékenységében.*

A térség jellemzője a termékek és szolgáltatások versenyképességének hiánya, a gazdaság alacsony innovációs készsége és teljesítőképessége. A munkanélküliség magas az országos átlag feletti. A civil szektor erőtlen, hiányzik a szektorok közötti együttműködés jó gyakorlata. A regionális fejlesztési programok nem érik el falvainkat, fejlesztéseiket a városokra koncentrálnak, a támogatott fejlesztések nem helyi eredetűek, nem a helyi igényekhez és állapotokhoz igazodnak, miközben az alulról jövő kezdeményezések nem

---

² <http://www.norvegcivilalap.hu/index.php?t=23&id=3> honlap, Fórum, 2008.08.19

élveznek támogatást. A civil közösségek közt alig van helyi gazdaságot generáló. Közös jövőkép sincs.

Nem várható, hogy a leszakadó térségben tőkeerős cégek 5-10 éven belül megjelennek és megfordítják a negatív tendenciákat. Változást csak helyi, szervezett civil közösségek érhetnek el, ha felismerésre kerül a gazdaság és civil szektor egymásra utaltsága. E szervezeteknek egyedülálló szerepe van abban, hogy együttműködéseket hozzanak létre, hidakat, kapcsolatokat teremtsenek a gazdasági szereplők, termelők és fogyasztók között, hogy közösségi értékeket képviseljenek, felszínre segítsenek meglévő, ki nem használt adottságokat, erőforrásokat, melyek szerepet játszhatnak a gazdasági tevékenység eredményességének javításában, az értékesítés biztonságának növelésében”.

LEADER-gondolatok. A ménes-mentiek tervezésének alapja, miként lehetne komplex és konkrét fejlesztési programok felé irányítani a közösségeket, miként lehetne a fejlődés érdekében együttműködtetni a vállalkozásokat és a civil szervezeteket. Kihangsúlyozva a belső piacok fontosságát³, hiszen a gazdaság rossz állapotának egyik oka: a helyi termelők elveszítették saját belső piacaikat. A civil kezdeményezéssel újjászervezendő belső piacokon újraéledő fogyasztási igény jelentkezik, ha tudatosan terjesztődik annak fontossága is.

Az uniós források nem, vagy alig járulnak hozzá a térség gazdasági, szociális, oktatási és életminőségbeli fejlődéséhez. A LEADER vidékfejlesztési program alkalmas lett volna, ha valóban komplex és alulról jövő építkezés alapján indult volna be. Bizonyíték erre a Ménes-patak Egyesület kísérleti LEADER programja, amely valóságos fejlesztési lázat, szektorok közötti együttműködési folyamatot indított el. A LEADER-ből azonban kizárásra került a civil gondolkodás. Civil szándék nélkül itt semmilyen fejlődés nem várható.

Megismerve a LEADER eszméjét, elcsodálkozom azon néha, hogy attól milyen messzire került magyar megfelelője. Jelenleg Finnországban lakom és olvasva a LEADER-ről szóló cikkeket, tudósításokat, megállapítottam a helyi embereké ott a főszerep. Kezdeményezések, jó ötletek, melyek terjednek, és felelős helyi döntésekről hallani.

A ménes-patak mentiek küzdelmében valamelyest benne voltam. Dolgozatom témája tehát nem véletlenül az ő mintáik sikere és kudarca.

---

³ Az Élet-alkony Projekt - Ménes-patak Menté alap gondolata helyi piac megteremtése

I. LEADER – FILOZÓFIA, MAGYAR MEGVALÓSULÁS

„Amikor a világon éleződik a gazdasági verseny és fokozódik a politikai feszültség, Magyarországon, pedig egyre növekszik a fejlett és a fejletlen régiók közti különbség, különösen nagy az igény olyan lehetőségekre vagy módszerre, mely segít tompítani az egyenlőtlenségeket és növeli az esélyt a reménytelen leszakadás elkerülésére. 1996. november 9-én, az írországi Cork-ban közzétettek egy nyilatkozatot, amelyben megfogalmazták a fenntartható vidékfejlesztés céljait: az elvándorlás megelőzése; a szegénység elleni küzdelem; a munkahelyteremtés serkentése; az esélyegyenlőség kialakítása; megfelelés az egészség, a biztonság, a személyiség fejlődése és a pihenés területén jelentkező fokozódó minőségi igényeknek.

Az Európai Unió létrehozott egy olyan eszközt is, vidékpolitikája részeként, amely segítheti ezeknek a céloknak az elérését. Ez az eszköz, a Közöségi Kezdeményezések egyike, a LEADER. A betűszó jelentése: Közös akciók a vidéki gazdaság fejlesztéséért.” (Jávor Károly ECOVAST, Közös út, 2003.)⁴

I/1. Elvek és ideák

A fentiek szerint a LEADER-t értelmezhetjük úgy, mint egyfajta eszközt, mégpedig a vidék fejlesztése érdekében nyújtott újszerű pénzügyi támogatási formát. A LEADER azonban szemléletmód és megvalósítási módszer is egyben. Az újfajta vidékfejlesztési módszer: egy földrajzi terület, vagy egy térség bizonyos feltételeknek megfelelően, egy közös tervezési folyamat elvégzése után nyeri el jogosultságát - konkrét pénzügyi formájában - a támogatásra. A támogatás pedig, abban a bizonyos fejlesztési tervben megfogalmazott cél helyi megvalósítását szolgálja. A fejlesztés szereplőinek tevékenysége és a helyi Cselekvési Terv az alábbi alapelveknek kell, hogy megfeleljenek: területi alapú, alulról jövő helyi kezdeményezés, partnerség, pénzügyi decentralizáció, innováció, integráció, belső és külső hálózatépítés. A pénzügyi decentralizáción például azt kell érteni, hogy a fejlesztési lehetőséget elnyerők maguk írják ki pályázatokat helyben a közösen megfogalmazott célok megvalósításához, majd maguk is döntenek el, hogy azon forrásokat kikhez juttatják el. Ennek ideológiája, hogy legjobban maguk az érintettek tudják „odalenn”, kinek, s mire adnak

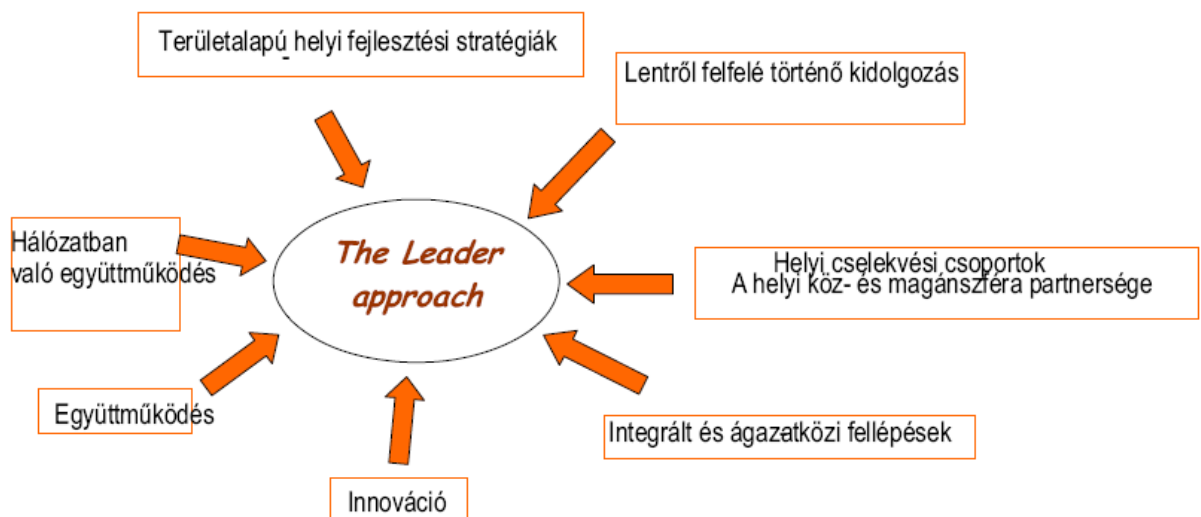
---

⁴ Jávor Károly: LEADER (a filozófiától a megvalósulásig) ECOVAST Falvak és Kisvárosok Magyarországi Műhelye Egyesület, Közös út című folyóirat, 22. oldal

támogatást. Ahol a legjobban – a leginnovatívabban – hasznosul. Ha a LEADER-rendszer legfontosabb sajátosságait akarjuk meghatározni, akkor a következők kiemelése szükséges: területi alapú, programok finanszírozása, kapcsolatok és együttműködés.

A Leader hét fő jellegzetessége

The seven key features of Leader

1. ábra. Forrás: Európai Bizottság A Leader-megközelítés – útmutató 7.old.

A LEADER alapegysége nem egy-egy település, vagy önállóan pályázó természetes személy, vagy gazdasági társaság, hanem egy meghatározott jellemzőkkel rendelkező kistérség (nem statisztikai). Ennek a térségnek nincs előre kijelölt határa, nem is tájegységként kezelt, viszont olyan, vidéki karaktert megjelenítő, homogén területegységnek kell, hogy legyen, amelynek a népességszáma 10 ezer és 100 ezer között van, továbbá alacsony a népsűrűsége. Jellemzően ez a közép-magyarországi régiót kivéve valamennyi magyar vidékre igaz.⁵

Az Európai Unió támogatási szisztémája döntően projekt alapú, ez érvényes még az előcsatlakozási eszközökre (Pl. PHARE, SAPARD) is. A LEADER ez alól már kivétel – újszerűsége is ebben rejlik -, benne programok támogatásáról van szó, és a decentralizáció (döntési jogok leadása) magas fokát is jelenti. Egy közösen, térségi szinten kidolgozott és benyújtott helyi fejlesztési program révén elnyert támogatást felhasználva, az ún. helyi vidékfejlesztési munkacsoport által létrehozott bíráló és monitoring bizottság kiválasztja a

⁵ Központi Statisztikai Hivatal, Népesség nyilvántartás, 2006-os adatok

helyben meghirdetett pályázatra beérkezett projektek közül, a helyi fejlesztési program megvalósítása szempontjából legjobbakat és finanszírozza azokat.

A LEADER igazi sajátossága az emberi tényezőkben rejlik. Messzemenőig épít a fejlesztési folyamatok kidolgozása, végrehajtása során újonnan létrejövő kapcsolatokra és együttműködésekre. A fejlesztés szereplőinek összefogása helyi szinten azt mutatja, hogy egyetértenek a közös célok megfogalmazásában, s valamennyien érdekeltek azok végrehajtásában. Minél inkább egymásra találnak közösségek, annál sikeresebben lesz végrehajtva a program. Egy átfogó, mindent átható kapcsolatrendszerben működni képes kapcsolatok jönnek létre területek (települések, településcsoportok), szektorok (civil, önkormányzati, vállalkozói), tevékenységek között, de más LEADER-csoportokkal és térségekkel is. A hálózatépítésnek általában az EU stratégiai elképzeléseiben kiemelt szerepe van, a LEADER-ben kötelező feltétel a résztvevők számára. A Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport tagjai, szervezetei és az egyes projektek megvalósítói között is létrejönnek sajátos kapcsolatok. Ez a fajta integráció – hasznosítható ötletek továbbadása például - kedvező feltételeket teremt az innováció számára is. A tudás áramlása, a kapcsolati tőke jól hasznosulhat egy igazi, vérbeli LEADER-programban.

A LEADER tehát olyan sajátos vidékfejlesztés, amelyben a hozzáadott érték közös célok megfogalmazása és végrehajtása során létrejövő együttműködések sokszínűsége.

I/2 Hogyan is LEADER nálunk? ...

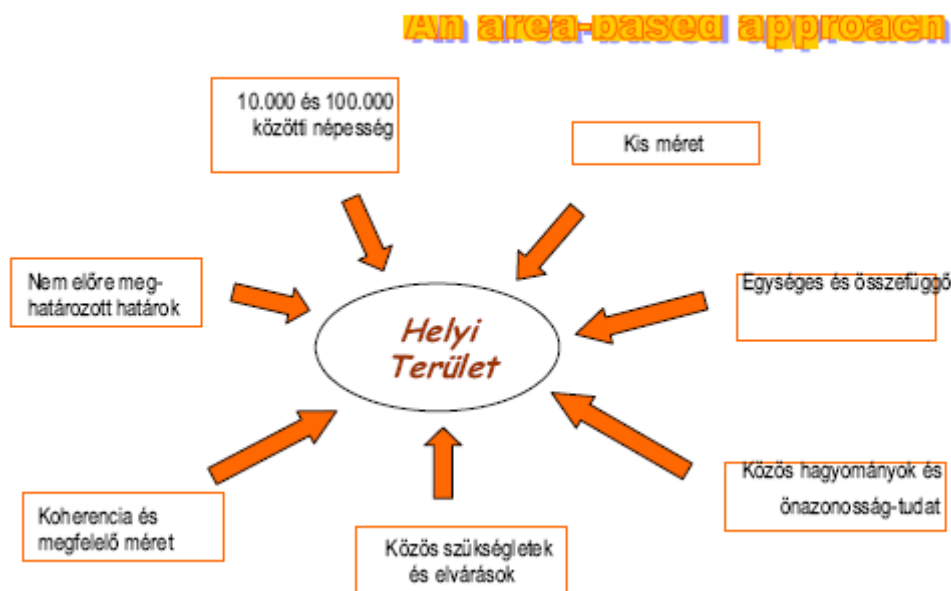
Az Európai Unióhoz történő csatlakozásunkkal (2004) új távlatokat nyíltak meg hazánk számára. Magyarország ugyanis a csatlakozás után teljes jogú tagként részt vehetett a nagy uniós programokban, így a LEADER-ben is. E program alkalmas arra, hogy egy közösség/térség akaratát érvényre juttatva, közös elhatározással, a jobb élet érdekében, a helyi demokrácia lehetőségeit kiszélesítve, tartalmas programot készítsen és hajtson végre a vidékfejlesztési támogatások eszközeivel.

A Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium Vidékfejlesztési Programok Főosztálya arra vállalkozott, hogy hazai forrásból – egy pályázat keretein belül – megkezdje kísérleti jelleggel az Európai Unió LEADER Közösségi Kezdeményezésére való felkészülést. A cél az volt: megtanulni a jól bevált, működő uniós gyakorlatot. A csatlakozás után ugyanis a térségeknek – ha eredményesen akarnak uniós vidékfejlesztési forrásokhoz jutni – hasonló fejlesztési stratégiákat kell elkészíteniük, mint nyugati társaiknak.

Egy éves munka után, a főosztály, az általa meghirdetett pályázat nyerteseivel aláírta a fejlesztés megvalósításához szükséges szerződéseket 14 vidéki kistérséggel, közülük három

roma kezdeményezésével. E nyertesek között volt a Ménes-patak menti települések térsége is. Azzal a feladattal: olyan programot végrehajtani, amelyet Magyarországon még senki nem csinált.

Az Európai Unióban 1991-ben indult el a LEADER Közösségi Kezdeményezés, fokozatosan növekvő pénzügyi támogatással. Mára már egy sikeresen pályázó kistérség akár 1,5 millió eurót is kaphat az Uniótól. A LEADER+ elnevezésű programba a tagországok bármely térsége már bekapcsolódhat, csak a pályázó szervezetnek területileg jól körbehatarolt térséget kell összefognia, a településeknek azonos célokat kell kitűzniük maguk elé, amelynek átlagos népsűrűsége 120 fő/km², lakóinak száma pedig 10.000 és 100.000 között van. (A kísérleti jelleg miatti kedvezményes létszám Endrefalva térségében 5.500 fő volt).⁶

2. ábra. Forrás: Európai Bizottság: A Leader-megközelítés – útmutató 8.old.

A LEADER-rendszer alapegységét nem egy-egy település, gazdasági társulás, vagy civil szervezet alkotja, hanem egy, markánsan meghatározott jellemzőkkel rendelkező térség valamennyi elemét tartalmazza. A Ménes-patak mente esetében ez azt jelenti, hogy jellegzetesen nagy múltú palóc vidék, benne a lakosok nemzetiségét tekintve jelentős a cigányság, a közeli nagyvárosok iparának leépülése, a mezőgazdaság szerkezetváltása miatt

⁶ Központi Statisztikai Hivatal, Népesség nyilvántartás, 2003-as adatok

átlagosnál nagyobb a munkanélküliség. Földrajzi értelemben is egységes a terület, – noha nehezen kijelölhető határvonala van – mivel a Ménes-patak mentén fekszenek a települések.

Fontos szempont az Európai Unió valamennyi pályázatánál, hogy azok konkrét és végrehajtható projektet, projekteket tartalmazzanak. Igaz ez a LEADER esetében is, noha itt helyi, térségi komplex (gazdasági, kulturális, közösségi, oktatási) programok támogatásáról van szó, ahol az eddig központi hatáskörben tartott döntéseket – kiknek ítélik oda a támogatásokat – átadják a helyi vidékfejlesztési munkacsoportoknak. Ezen csoportok bíráló bizottsága ítéli meg, hogy a helyi fejlesztési program megvalósítására beérkezett projektek közül kiket érdemesítsenek támogatásra alkalmasnak. Nagy felelősség ez a munkacsoport számára, igazi demokratizmus, hiszen részrehajlóan nem lehetséges döntéseket hozni, az ugyanis veszélyezteti a program sikerét. Esetleg csődbe juthat egy-egy megalapozatlan vállalkozás, az pedig nem szolgálja a térség érdekeit. A Ménes-patak menti települések Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport (HVM) tagjainak összetétele egyébként is kizárja annak eshetőségét, hogy bárki befolyásolni tudja a demokratikus döntési mechanizmust.

Egy LEADER-program sikere azon is múlik, hogy mennyire épít a térségen belüli együttműködésekre, párbeszédre, közös gondolkodásra. Egyrészt annál eredményesebb lesz a program, minél szélesebb körben vitatják meg milyen legyen a térség jövőképe, milyen konkrét fejlesztéseket kell annak érdekében tenni, hogy javuljon az életszínvonal, hogy javuljon az emberek hite: jó élet teremthető ezen a vidéken. Másrészt a fejlesztésre szánt források olyan új, vagy régi vállalkozásokhoz kerüljenek, akik több család számára biztosítanak majd megélhetést, amelyek további munkahelyteremtést tesznek lehetővé. Közvetve pedig vonzóbbá, élhetőbbé váljanak a települések.

Mindezekről alapos tájékoztatókat kaptak a kiválasztott csoportok a Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium Vidékfejlesztési Programok Főosztályától, a felkészítési tevékenységbe bevont egyéb szakemberektől (Gödöllői Agrártudományi Egyetem, MTA Regionális Kutatási Központ, Európai Unió kijelölt vidékfejlesztési szakemberei, stb.). Közös tanulási időszaknak tartották a csoportok résztvevői és felkészítőik is a 2002-2003-as éveket, hiszen lépésről, lépésre kellett eddig teljesen ismeretlen területen járva megismerni az akkorra már bonyolulttá váló LEADER-elveket. A felkészülési időszak folyamán aztán készült is egy LEADER Kézikönyv a szakemberek közreműködésével. Itt jegyzendő meg, hogy a kézikönyv elkészült, benne tükröződött a már bejáratott, sokszínű uniós LEADER. A több száz oldalas munka azonban sosem került „forgalomba”. Az AVOP LEADER+ irányítói előbb „nem találták”, majd új szakembereket kértek fel annak elkészítésére, ami aztán sosem készült el. Itt jegyzendő meg, hogy a kísérleti program és a LEADER lelkes hívei,

minisztériumi irányítói, a programozás begyakorlói, begyakoroltatói is „eltűntek” a minisztériumból rövid idő leforgása alatt. Súlyos gondokat okozva például az elszámolni akaró csoportoknak is. A dossziék tartalma idegen lett az új alkalmazottak számára, akik tulajdonképpen sosem zárták le a nyitott aktákat. Azok közül, akik a felkészítés valamennyi fázisát végigjárták, egy sincs LEADER-közelben.

A Ménes-patak Egyesület elnöke szerint a felkészülési időszak nagy élmények, nagy remények és tiszta gondolatok jegyében zajlott le. A Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport tagjai a tervezési, kivitelezési munkát élvezték, ennek hasznát a helyi emberek is élvezték, hiszen gyakori és részletes tájékoztatókat kaptak, nagy segítséget jelentett pályázatuk elkészítéséhez az alapos szakismeret. A jövőkép formálásában a falvak lakói alaposan kivették részüket, a falufórumok „telházsal” mentek, aktív közreműködéssel. A Gödöllői Egyetem akkori vidékfejlesztési tanszékvezetője – Kulcsár László - azt találta mondani, hogy van „egy Fejlesztési Terv és van a többi”. Ezzel nem a többiekét értékelte le, hiszen azok is alapos, LEADER-tervek voltak, hanem csupán a különbségre utalt a ménes-patakiak előnyére.

A kísérleti programban egész napos képzéseken vettek részt a vidékfejlesztési munkacsoportok képviselői, 4-5 fővel, tizenkét alkalommal. Az előadásokat beszélgetések, beszámolók tarkították. Az AVOP LEADER+-ban a képzés két napra, pontosabban két délelőttre redukálódott le. Ebből két-két órán át csak a kijelölt mentorral folyt a beszélgetés, aki addig még sosem találkozott LEADER-rel. A 2007-2013-as LEADER tervezési időszakában már semmilyen képzésen nem vettek részt azok, akiknek a konkrét fejlesztési terveket (igaz, a fejlesztési terv sem az már) kellett elkészíteniük. Kivéve a kistérségi vidékfejlesztési menedzsereknek tartottak eligazító értekezleteket. Megjegyzendő azonban, hogy nekik nem is lett volna szabad részt venniük a tervezésben. Az Ipoly Menti Palócok Tervező Koordináló Csoport tagjainak semmilyen ismeretanyaguk nem volt a LEADER-rel kapcsolatban. Irányító elnöküknek nagy általánosságban még a projekt-készítéssel kapcsolatban sem volt előképzettsége. Igaz, hogy amíg a Kísérletiben maguk a csoporttagok készítették el, általános elvek alapján fejlesztési koncepciójukat, az AVOP LEADER+-ban már kijelölt kérdésekre kellett válaszolni, a legújabb LEADER „pályáztatásban” a megfelelés kérdésére az volt, ki tudja megválaszolni azokat, amiket válaszként kívánnak leírni. Sem az alulról-jövő kezdeményezések, sem a térségek fejlesztési igények nem játszottak benne szerepet. Bár a kistérségi menedzserek (akiknek tilos ráadásul munkát végezniük) tartottak falufórumokat gyér érdeklődés mellett, a térségtől semmilyen felhatalmazásuk (üzenetek) nem volt a Tervező Koordináló Csoport tagjainak, projekt-elképzelések nélkül ültek az értekezleteken. Hogyan is tudták volna a TKCS-tagok

megfogalmazni: mit képzelnek el a helyiek térségük jövőjéről, ha falufórumokon sem vettek részt? De egyébként is, azokon a bizonyos tervezői napokon, bármiről is beszélgettek, nem is volt rá szükség.⁷

II. A HELYI CSELEKVÉSI TERV

– a Ménes-patak mente vidékfejlesztési alapidokumentuma

II/1. A Helyi Cselekvési Terv főbb elemei

A kísérleti programban megfogalmazódott *Életmód-rehabilitáció a Ménes-patak mentén* című Helyi Cselekvési Terv, egy több mint 80 oldalas dokumentum. A közel egyéves munkával elkészített anyag néhány fontosabb gondolatát szeretném most közreadni tanulságképpen. Mivel hosszú éveken át példaként szerepelt a leaderezést tanulmányozók előtt, az FVM-et irányítók is gyakorta hozták fel követendő példaként a programot, érdemes nagyobb teret szentelni annak bemutatására.

Helyzetelemzés. A helyzetelemzésből kitűnik, hogy a Ménes-patak mellett elhelyezkedő hat település mindegyike hasonló gondokkal küszködik: a munkaképes lakosság jelentős része a rendszerváltást követően elveszítette munkahelyét. A privatizációt követően a közeli nagyobb városok gyárait, üzemait vagy megszüntették, vagy úgy modernizálták, hogy egyre kevesebb kézimunka-erőt alkalmaznak. A helyi termelőszövetkezetek is az országban az elsők között szűntek meg. A rendszerváltás legnagyobb vesztesei a képzetlenebb, fizikai munkát vállaló lakosok, köztük is elsősorban a romák lettek. A jelentős munkanélküliség, a szociális ellátottság hiányosságai jelentik ma a legnagyobb gondot a térségben. A romló megélhetési viszonyok olyan hosszabb távra szóló fejlesztési stratégiák kidolgozását tenné szükségessé, mint amilyen a hat települést érintő LEADER is volt. Ami ugyan csak kezdeti lépésként értékelendő, nem oldja meg a térség problémáit, de az összefogás megindított kedvező tendenciákat.

A SWOT egy összegző elemzés, a helyi fejlesztési terv szakemberek által a legfájdalmasabbnak tartott része. Itt lehet szembesülni legjobban azzal a ténnyel, milyen is a

---

⁷ Az Ipolymenti Palócok Tervező Koordináló Munkacsoport üléseinek Jegyzőkönyvei, Helyi Vidékfejlesztési Iroda, Szügy, 2008. március-április-május

térség valóságos helyzete. A fejlesztési terv ugyanis csak akkor tud reális jövőképet (hosszútávú megoldási lehetőségeket a gondokra) kialakítani, ha valós helyzetet – térségi erősségeket, gyengeségeket, lehetőségeket és veszélyeket – tár fel. A SWOT megmutatta, hogy ennek a hat Ménes-patak menti településnek milyen gazdasági, természeti és kulturális erőforrásai vannak, mi az, ami gátolja a további fejlődést. A térség erősségei: szinte érintetlen természet, sajátos, gazdag építészeti, tárgyi öröksége van, kulturális hagyományokban bővelkedik, megőrződtek az egykori gazdaságok építményei, nincsenek (még) etnikai konfliktusok, együttműködni képesek a civil szervezetek és önkormányzatok, megvan a vállalkozói kedv. Viszont hiányzik a befektetéshez szükséges tőke, nincsenek hagyományai a vállalkozói tevékenységeknek, alacsony a szolgáltatóipar helyzete, alacsony az iskolázottsági szint, stb.

A térség jövőképe szorosan összefügg azzal, hogy mennyire sikerül megteremteni a helyben történő foglalkoztatást, sikerül-e megszervezni a helyi gazdaságot, úgy, hogy az jövedelemtermelő módon piacképes termékeket állítson majd elő. Illetve, mennyire sikerül otthon tartani az elvándorolni szándékozó embereket, elsősorban a fiatalokat, ami attól függ, hogy lesz-e kielégítő minőségi szolgáltatás, azaz mennyire válnak lakhatóbbakká a települések. A program legmarkánsabb elemeinek egyike a gazdaságfejlesztés igénye. A munkacsoport által megfogalmazódott a jövőképben a termelő és szolgáltatói szféra fejlesztésének igénye. Mégpedig: elő kell segíteni, hogy fejlődésnek induljanak a helyi igényeket kielégítő, minőségi szolgáltatások, szülessenek új, kézműiparra épülő kisvállalkozások, hosszabb távon elinduljon a turizmus fejlesztése, különféle, új együttműködések jöjjenek létre a helyi vállalkozások, helyi civil szervezetek, önkormányzatok között, használják ki a települések a roma és palóc kultúra különbözőségeit a helyi programokban, hogy azáltal is vonzóbbá váljon a térség, valamint a helyi értékek hasznosításához meg kell nyerni távolabbi befektetőket is. A jövőképben a versenyképesség fokozása fogalmazódott meg, mert a munkacsoport meggyőződése: a térség elveszítette versenyképességét. Termékei, szolgáltatásai nem kelendők a piacon.

A helyi vidékfejlesztési stratégiában elsőbbséget kapott a munkahelyteremtés, illetve az önfenntartó családi gazdaságok létrejöttének elősegítése. Olyan programot sikerült készíteni, amely szervesen kapcsolódik a Szécsény kistérség célkitűzéseire is, például az agráriumban, a környezetvédelemben, a falusi turizmusban, a helyi gazdaság élénkítésében. A kistérségi stratégiához való illeszkedés kötelező eleme volt a programnak, de ez a stratégia

(SAPARD) nem volt alkalmas a vidék felzárkóztatására, mert túl általános volt, konkrét végrehajtandó célok nélkül, s nem volt forrás hozzárendelve. A pályázati lehetőségekkel vagy nem éltek, vagy a térségből nem nyertek. A LEADER fontos sajátossága, hogy a fejlesztési tervvel együtt forrás is párosul hozzá.

A helyi fejlesztések egyes konkrét célkitűzéseinek gyakorlati megvalósítására szolgálnak azok a projekt-lehetőségek, amelyekre a Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport (HVM) pályázatokat írt ki. A családi mintagazdaságokra azért van szükség, mert azzal a jelenleg munkanélküli, vagy alkalmi munkából élő családok önfenntartóvá válhatnak, illetve megmenthetők a pusztulófélben lévő egykori palóházak és gazdaságok. A Roma Mesteremberek Inkubációs Műhelye helyt ad új, induló vállalkozásoknak. Kulturált helyiséget, infrastruktúrát biztosít a normális üzletmenethez, s nem utolsósorban a térség vállalkozásainak szellemi-információs tere is lesz. A helyi vállalkozások minél sokszínűbbek, minél jobban kapcsolódnak egymáshoz, annál eredményesebbek lesznek. Fontos célkitűzés továbbá az egymás jobb megismerése is. E törekvés érdekében ajánlatos térségi kulturális napokat, fesztiválokat tartani, olyanokat, amelyek vonzóak lehetnek más településeken élő emberek számára is. A fenti programok mindegyike megvalósult. Jelenleg, az akkori fejlesztések 80%-a működik, ami azt jelzi, hogy jók voltak a megjelölt célok. A program továbbvitele ma már megváltoztathatta volna a térség gazdasági tendenciáit – vallják a Ménes-patak mentén. Hogy ez mennyire igaz, külön vizsgálat lefolytatására volna szükség az igazoláshoz.

Megjegyzés: Egy fejlesztési terv úgy valósul meg, hogy a HVM helyben pályázatokat ír ki, s mindenki, aki e pályázati lehetőséghez kapcsolódva kivitelezzi saját ötletét, tervét, hozzájárul a fejlesztési terv megvalósításához is. A pályázati kiírást is a HVM készítette el, benne a pályázati lehetőségeket, a pályázóval szembeni elvárásokat is megfogalmazva.

II/2. A fejlesztések tanulságai, céljai, eredményei

A Ménes-mente egy teljesen új földrajzi fogalom, a kísérleti Leader-jellegű vidékfejlesztési programnak köszönhetően lett megalkotva, kitalálva. Az igaz, hogy a programban résztvevő valamennyi település határában tekereg a patak, de a helyi identitás-tudat szempontjából csak a program által nyert értelmet. Földrajzilag tizenkét- tizenhárom települést érint a patak. A kísérleti programban azonban hat település vett részt mindösszesen,

Endrefalva, Piliny, Szécsényfelfalu, Karancsság, Ludányhalászi és Szalmatercs. Az uniós LEADER+ program által elvárt 10 ezer fölötti térségenkénti létszám egy természetesebb földrajzi egységet, homogenitást adott a Ménes-patak mentének.

Az új földrajzi fogalom megteremtése, vagyis a Ménes-patak mentiség mellett azonban sokkal fontosabb alapvető azonosságok vannak az érintett települések között. Megismerve a fejlesztési terv minden részletét, fontosnak tartom kihangsúlyozni, mert az *Életmód-rehabilitáció a Ménes-patak mentén* című fejlesztési terv, amelyet a kísérleti program keretében kellett elkészíteni, ezen azonosságok figyelembevételével, illetve ezekre építve készült el. Hogy miben, erre az alábbiakban adnék konkrét válaszokat.

1. Jelentős palóc gazdálkodási, építészeti, kulturális örökség még meglévő jegyeit viselik magukon a települések. Nógrád megye e tekintetben kiemelkedik a többi, egykor palócok által lakott megyékhez képest, a hat, illetve a további Ménes-patak menti települések bővelkednek még az emlékekben. Hozzá kell tenni, a program szempontjából, pedig különösképpen fontos, hogy pusztulófélben vannak, a pusztulás pedig már tart jó ideje. Elkezdődött már a rendszerváltozást megelőzően és sajnálatos módon még most is tart. Ma már nyilvánvaló, védeni kell az értékeket, az önbecsüléshez is szükséges, továbbá meghatározó lehet a jövő szempontjából is ezen értékmentés, azonban az önkormányzatok még most sem teszik meg, hogy legalább helyi védettség alá helyezték ezen ingatlanokat.

Az építészeti és kulturális örökség mellett van egy nagyon érdekes, sajátos örökség is, mégpedig a gazdálkodási formák szellemi öröksége.

A gazdálkodás szellemi örökségének megőrzését, újraértelmezését hivatott véghezvinni a Ménes-patak Egyesület új kezdeményezése az ún. Tudás-központok létrehozása hálózat formájában. A Tudásközponton egy település/térség gazdasági örökségét, a helyi képzettségi szintet, a helyi társadalmi igényt, szemléletet, erkölcsöt, kulturális értékeket, adottságokat, felismeréseket, fejlesztési törekvésekben megfogalmazódó ötleteket értik. És azt kívánják megerősíteni, összefogni, hogy az amúgy halmozottan hátrányos helyzetű térségekben versenyképességet érjenek el (tudásban, gazdaságban, életminőségben), kihangsúlyozva annak felelősségét, hogy a magyar vidék sose hagyja el évszázados tudását. (Megjegyzés a szerzőtől).

A fejlesztési terv készítése előtt is, de annak készítése közben, az értékek felmérése időszakában már teljesen világos lett, hogy micsoda holt tőke van jelen a gazdálkodási

örökségben. Tudni kell, hogy egykor jól működtek a palóc falvak, gazdaságok, az egykori ország jobban élhető vidékei közé tartoztak a palócfalvak, annak ellenére, hogy nem zsíros, fekete talaj borította a földeket, hanem hegyvidék.

Megismerve a vidék gazdasági szerkezetét, magam is azt tapasztaltam, amit a HVM tagjai is mindvégig hangsúlyoztak: hatalmas gazdálkodási örökség van jelen. Nem véletlen, hogy az egykori palóc falu szerkezetének sajátossága volt a hosszú parasztház, a keresztirányú gazdasági épület, a 2000-2500 négyszögöles kertméret. A család szükségletéhez, illetve a piachoz igazított, szinte tudományos alaposággal megtervezett termelés folyt itt. Valamennyi portához tartozott nagyméretű, most is meglévő, száraz, tárolásra alkalmas pince, aszaló, stb. Külön megérne egy cikket írni arról, hogy mennyiféle íz, házi készítésű termék, élelmiszerféle készült annak idején e vidéken. S készíthető lenne most is, mert modernnek lennének, az étkezési szokások megváltozása kedvezne is ennek a tendenciának. De sorolhatnám tovább: olyan gyümölcsfa-fajták egész sora él és terem, amely már évtizedek óta nem volt permetezve és mégsem fertőzöttek, ízük, zamatuk különleges.

Alaposan szemügyre véve a ménes-menti, elsősorban faluközpontokban meglévő parasztportákat csodálatos dolgokat találni. *„Megmentésükkel sajátos, izgalmas falvak emelkedhetnek ki a depresszióból. Az építészeti még meglévő pusztuló házak falán, homlokzatán lévő fa díszítő elemek játékos mivoltukkal hívták fel magukra a figyelmet. Próbaként elvittünk néhány fa-elemet salgótarjáni, illetve budapesti asztalos műhelybe, tudnának-e csinálni hasonlatosakat. Kiderült nincs hozzá megfelelő szaktudás, szellem, érzék, gép. Pedig kelendők lennének ezen munkák, hiszen ma már sokan szeretik a szépet és képesek is megfizetni azokat. Önálló helyi iparágként fejlődhetne ki újra a műves, egyedi asztalosság”.*⁸

A fejlesztési terv készítésének 2. fontos szempontja volt az elvándorlás, az elöregedés pusztá ténye, amely természetesen nemcsak ennek a tájnak sajátossága. Van olyan település a Ménes-patak mentén, amelynek lélekszáma az elmúlt 20-30 évben felére csökkent.

3. szempontként a munkanélküliség drasztikus emelkedése, a munkanélküliséggel járó egészségügyi állapot-romlás, ezen elsősorban a depressziót értem. A munkanélküliek többsége lassan tíz-tizenöt éve élnek munkájukat-vesztetten, gyökerek, vagy remény nélkül. Gondot okoz már a közeli nagyvárosokba való utazás költségeinek előteremtése is

---

⁸ Tóth András, Ménes-patak Egyesület elnökhelyettese előadásának anyagából, FVM, Vidékfejlesztési konferencia, 2005, szeptember 22.

álláskeresés céljából is. Ha a települések földrajzi elhelyezkedését nézzük, máris meghatározó jelentőségű a program szempontjából az a tény, hogy két nagy várostól, Salgótarjától és Balassagyarmattól egyforma távolságra fekszenek. Közvetlen közelben Szécsény van, bár egy aranyos kisváros, munkát is biztosít nem túl sok bejárónak, de nem túl jelentős foglalkoztatási szempontból, maga is gondokkal küszködik, egyébként a térségi társulás központja. A munkanélküliséget, mint mindenütt máshol a gazdasági átalakulás hozta. Elsősorban a szakképzetlen munkaerőt érintette, azon belül is városba bejáró közeli falvak lakóit, illetve a városokban, közvetlen környezetükben megtelepült roma lakosságot érintette. Salgótarján volt a legnagyobb munkafelvevő, üvegyár, lakótelepeket építő cégek, stb. A térségben az országos átlag alatt van a foglalkoztatás mértéke.

4. Társadalmi szervezetek funkció-nélkülisége. A kellő országos propaganda a civil szervezetek létrejöttének szükségességéről, az elnyerhetőnek vélt támogatások reményében a térségben létrejöttek megfelelő számban civil szervezetek. De ezek a civil szervezetek jelenleg is többnyire funkció nélküliek, pénz híján, kellő okosság, anyagi támogatók híján vannak. Nincs helyi ipar módosabb vállalkozókkal, nincsenek jó helyzetben az önkormányzatok, hiányzik az adakozókedv, a pályázatíró képesség, ezért nem töltik be eredeti funkcióikat. Példaként hoznám az uniós országokat, ahol bizony a civil szervezetek a foglalkoztatásban már 30% felé közelítenek átlagosan. A hat faluban mindössze egy olyan civil szervezet volt, egy alapítvány, ahol 20 főt foglalkoztatott, mára már bezárta kapuit. A társadalmi szervezetek formálisan léteznek, pénzügyi helyzetük a nullával egyenlő, nem is nagyon tudják, hogyan kell funkciót adni saját tevékenységüknek. Ezeket azért említettem, mert a kísérleti LEADER-program fontos eleme volt, hogy különböző új együttműködések jöjjenek létre a projektek által, illetve lehetőséghez juttassanak bizonyos civil szervezeteket, hogy azok megtalálják sajátos feladataikat. Nemcsak elvárható LEADER-sajátosság az együttműködés, a közös gondolkozás, hanem elképzelhetetlen is egy térség fejlődése jól funkcionáló civil szervezetek nélkül.

A Ménes-mentiek kísérleti programja ezt a folyamatot, mármint az együttműködési készség kialakulását nagyon is felszínre hozta, és jelentős előrelépések történtek az együttműködések terén.

5. szempont a fejlesztési terv készítése közben a lakosságcsere-lődés mikéntjének folyamata volt. Húsz-huszonöt évre tehető a romák tömeges megjelenése a településeken. A falvakból elvándorolt az őslakosság, helyükbe, az olcsóbb lakásokba, családi házakba

költöztek be a cigány családok. 20 évvel ezelőtt 50 - 100 ezer forintért megvehető volt egy családi ház, elsősorban olyan családi ház, amely már akkor sem volt jó állapotban. Számukra az öreg palóc házak nem képviseltek értéket, a mezőgazdasági tevékenység nem volt számukra vonzó, volt munkájuk az építkezéseken, nem is foglalkoztak többségében még állattartással sem, konyhakerti növények termesztésével, pedig végképp nem. Rendszeres jövedelmük miatt bizonyos átalakításokat végeztek a házakon, sajnos a kulturális örökség értékei nem jelentettek semmit számukra.

Szomorú tény, de igaz, hogy a romák megjelenése ezen gyönyörű vidéken a falvak elértéktelenedését hozta-hozza magával. Az öreg házak rendszerint a falvak központjaiban találhatóak, a falvak központjai, pedig a települések értékrendjét, vonzerejét határozzák meg. A kispénzű, de aktív munkát végző romák ezen családi házakat tudták csak megvásárolni. És még most is tart ez a folyamat, a városokból kiszorulóknak csak a lepusztult állapotban lévő házakat tudják megvásárolni. Az értékesebb, sok fa díszítő elemet tartalmazó házak jelenlegi tulajdonosai tehát többségében romák. A munkanélküliség azt is eredményezte, hogy ezek a házak tovább pusztulnak, többnyire már jelzáloggal terheltek. Természetesen nem ez az egyetlen oka a nógrádi falvak elértéktelenedésének.

Ma Endrefalva lakosságának 75-80 százaléka roma, a lélekszám nem csökken, elvándorlás már nem jellemző, legfeljebb a magyarok részéről. Karancsság fele cigány család, Szalmatercs, Ludányhalászi 30-30 %. A két zsáktelepülésen, Piliny és Szécsényfalfaluban településeken, vélhetően a nagyobb helyi identitástudatnak köszönhetően, illetve a közlekedési nehézségek miatt 15-20%-nyi roma él.⁹

6. szempont a kulturális különbözőség, a multikultúra jelenléte volt. Mára egy sajátos izgalmas kulturális kettősség van jelen az adott településen, amely hosszú távon akár előnyt is jelenthet.

7. szempont az oktatás sajátos helyzete volt a fejlesztési terv készítése közben. A szakképzett munkaerő elvándorolt és vándorol folyamatosan még most is. A többnyire segéd, vagy betanított munkából élő romák rendkívül alacsony iskolázottsági szinttel rendelkeznek. És ez öröklődik is, tehát a fiatalok esetében is igaz ez. Középiskolába elvétve kerül be egy-egy gyerek, szakmunkásképzőbe igen, de elvégzésük után nem tudnak elhelyezkedni.

---

⁹ Önkormányzatoktól beszerzett adatok alapján, mivel a KSH adatok nem valóságok. A romák többsége nem tartotta magát romának. Ilyen jellegű nyilvántartást személyiségi jogokra való hivatkozással újabban nem lehet már vezetni.

8. szempont a tőkeszegénység vállalkozások beindításához. Hiányzik a vállalkozói kedv, hiányzik a helyzetfelismerő képesség. Köztudott, hogy Nógrád megye ezen vidékén a legkisebb a pályázati kedv, ambíció. Az önkormányzatok többnyire a pályázók.

Az eddig elmondottakat azért szerettem volna kihangsúlyozni, mert ezek voltak azok az alapvető szempontok, amelyek meghatározták a fejlesztési terv készítésének alapjait.

(A fejlesztés összevont táblázata, 1. sz. melléklet)

Röviden összefoglalva Ménes-patak mentiek céljait:

- úgy menteni értéket, hogy közben munkahelyeket teremtsenek,
- életminőség javítást érjenek el úgy, hogy közben vonzóbbá teszik falvaikat,

II/3 A Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport (HVM)

A Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport - nevezzük LEADER+ új terminológiája szerint Akciócsoportnak - felépítése a LEADER-elveknek megfelelő volt. A három önkormányzatot polgármestereik képviselték. Két civil szervezet volt benne, ebből az egyik roma szervezet. Tagja volt egy helyi roma vállalkozás, továbbá egy magánszemély, és meghívás alapján, figyelembe véve az adott szakértelmüket, részt vett a munkában a Nógrád Megyei Múzeum igazgatója /intézmény/és az Ipoly erdő rt. egyik vezetője. A múzeum igazgatóját a kulturális örökséggel kapcsolatos szakértelme miatt, a másikat a faipari tudására alapozva, illetve a táj nagy kiterjedtségű erdői, természeti értékei miatt volt fontos bevenni a munkacsoportba.

Az Akciócsoport összetétele különös jelentőséggel bír a LEADER-program készítésében. Egyrészt azért, mert egyetlen szektor se tudja kisajátítani a maga részére a programot, másrészt a fejlesztések pénzügyi támogatása elosztásának szempontjából sem mindegy ki-kit képvisel. A kísérletiben az összetétel szerencsés volta egyben a program sikerének záloga is volt. A magyar valósághoz tartozik, hogy az önkormányzati túlsúly inkább politikai szempont, mintsem arányosságot jelentő képviselet. Az AVOP LEADER+-ra való felkészülés időszakában, 2004. szeptember 24-én tartott pilinyi falufórum jegyzőkönyve szerint az egyik részt vevő így fogalmazott: *„ha a polgármesterek – még ha demokratikus úton lettek is megválasztva – lesznek a program fő döntéshozói, akkor ebből a programból nekünk semmi jó nem származhat. A tizenegy településből három esetében a polgármestert*

köztudottan csak a saját vállalkozása izgatja, ketten olyan nagy mértékben politikai elkötelezettek, hogy semmi mást nem hallanak meg, közülük hárman a világ dolgaiból semmit nem értenek, s nem is izgatja őket különösebben. Kettőt csak saját jövedelme, magánhaszna érdekli, egy pedig elitta az eszét. A helyzetet súlyosbítja, hogy egymással sincsenek jóba. Képtelenek kialakítani normális, pénzügyi helyzet javítását célzó bármilyen együttműködést. Megjelenésükre számítani sem lehet, kivéve, ha a polgármesterek részére rendeznek főzőversenyt falunapokon. Ahol aztán este – abban a meggyőződésben, hogy a népnek cirkusz kell – tűzijátékot tartanak 500 ezerért. Ha valaki venné a fáradságot, s megnézné, hogy a választáskor megjelölt, vállalt ciklus-programjukból mennyit teljesítettek, egy sem lenne közülük polgármester.”¹⁰

A vélemény igencsak erős, az AVOP LEADER+ önkormányzati szerep túlzott alkalmazását mindenesetre jól kifejezi.

II/4. A HVM döntései

Az Életmód-rehabilitáció a Ménes-patak menti településeken című cselekvési terv elkészítését megelőzően településenként legalább három lakossági összejövetet, fórumot tartottak (*jegyzőkönyvek a vitákról, résztvevőkről*), kisebb, négy-hat fős csoportok számára ennél jóval többet. A pályáztatás időszakában is hetente egyet, továbbá minden szombaton egész napos konzultációs lehetőséget is biztosítottak a pályázni szándékozók részére. E fórumokon számos jó gondolat született, a lakosok véleményükkel megerősítették a HVM tagjait abban, hogy a helyzetfelmérés, a cél meghatározása helyesnek bizonyult. Továbbá 8 oldalas újság is készült, annyi példányban, hogy valamennyi család postaládájába bedobtak egyet. Az újság ismertette mi is az a LEADER, mi is az a Cselekvési terv, és ismertette a HVM által helyben kiírt pályázati lehetőségeket, azok lebonyolításának módját, idejét, a konzultációs lehetőségeket, a célokat.

Már az első időszakban az a határozott vélemény alakult ki a csoporton belül, hogy a pályázatra kiírandó lehetőségek konkrét, tárgyiasuló, szemmel jól látható fejlesztéseket tegyenek lehetővé. Tehát nem közösségi összejövetelekre, tanulmányokra, felmérésekre kívánták a pénzt fordítani.

Összességében 30 millió állt rendelkezésre. Tehát viszonylag kevés. Helyesnek bizonyult az elképzelés: nagyobb hatással volt a közösségekre az a tény, hogy sokan tudtak

---

¹⁰ 2004. szeptember 24-én tartott pilinyi falufórum jegyzőkönyve, 2. oldal

benne részt venni, sok ember érintett közvetve, vagy közvetlenül. Egy vagy két elszigetelt vállalkozás támogatásával nem tudták volna elérni ugyanezt a hatást.

Miért a HVM számára több munkával járó, kisebb, de szemmel jól látható konkrét fejlesztéseket támogatták? Erre a korábban említett vidékfejlesztési konferencián tartott előadás adott magyarázatot.

„- a példaértékek számszerűsége miatt

- az értékmentés számszerűsége miatt

- munkahelyteremtő lehetőségeket hordozzanak magukban, tehát vállalkozásokat fejlesszen, indítson el, elsősorban apróbbakat, és kézműipari termékekre szakosodott, illetve hiányzó szolgáltatásra, vagy egyedi termékekre előállítására vonatkozzanak.

- közösségeket erősítsen, mégpedig új együttműködések formájában (pl. önkormányzat - új vállalkozó, civil szervezet - vállalkozó, romák - nem romák között.

- mérhetőek, számszerűsíthetők legyenek

- identitástudatot erősítsenek

- együttesen, pedig valamilyen szintű életminőség javulást eredményezzenek,

- a jövőképet szélesebb körben jobban felmutassa.”

(FVM, Vidékfejlesztési konferencia, Budapest, 2005.)

A Program alapvetően roma - nem roma együttműködési programként lett megfogalmazva, ugyanígy az Alkonyévek Projekt – Ménes-patak mente is ezen alapszik. A jövőben sem kívánunk ezen változtatni, sőt bizonyos értelemben jobban is szeretnénk preferálni azokat, ahol közös projektek születnek önkormányzatok roma szervezetek, önkormányzatok roma vállalkozók, roma és nem roma civil szervezetek, vállalkozók között, vagy alapvetően érinteniük kell a hátrányosabb helyzetben lévő roma családokat. Igaz sajnós az a tény, hogy az önállóan pályázó roma szervezet vagy magánszemély minden segítség ellenére nem képes, vagy alig képes egyedül végrehajtani egy programot, szükséges az erőteljes segítség, a folyamatos kontroll. Az elmúlt évtizedekben meghirdetett roma felzárkóztatási programok mind kudarcra voltak ítélve. A 11 roma fejlesztési programból mindössze kettőnek lett kudarc a vége.

III. PÁLYÁZÓK ÉS PÁLYÁZTATÓK

III/1. A Helyi Vidékfejlesztési Terv alapja a projekt-füzérek

A Ménes-mentiek fejlesztési terve 5 projekt-füzér összeállításából állt. A cél az volt, hogy az egyes projektek összefüggjenek egymással, egymásra épüljenek, egymást erősítsék, egymásnak teremtsenek belső piacot, új együttműködések jöjjenek létre, a jövőkép szempontjából pedig elindítsanak kedvező folyamatokat a helyi gazdaságban.

Az 1. Projekt-füzér a Családi mintagazdaság címet viselte. Olyan pályázati lehetőség, amelynek révén lehetőség nyílt a régi építészeti, gazdasági örökség újjáélesztésére, azaz rehabilitációjára. A pályázat keretében lehetőség nyílt palóc porták kialakítására, mégpedig úgy, hogy felújításra kerüljenek a házak külső homlokzatai, megújuljon az udvar, a kerítés, a gazdasági épület, a nagyméretű kert, ezekben a hagyományos növény- és állatfajták visszahonosítása történjen meg.

Milyen céllal? Javuljon a falu összképe, ezáltal vonzóbbá is váljon, építészeti örökséget mentsen, sajátos kultúrát óvjon, megteremtsen egy bemutató-látogató jelleggel bíró palóc portát idegenforgalmi és növény és állattartási képzés szempontjából, egyszóval látványos minták jöjjenek létre, de természetesen nemcsak a romák számára. Emellett nem elhanyagolható szempont volt az is, hogy legalább önfenntartó, kiegészítő jövedelemhez juttassa a benne élő családot. Továbbá, csak példaként említem, több ház felújítása esetén megteremtse annak lehetőségét, hogy egy új asztalosipar fejlődjön ki a díszítőelemek gyártására, a régi épületek felújításának szakértelmét hozza felszínre induló, erre szakosodó vállalkozás keretén belül. Továbbá közérzetet javítson, ambíciót erősítsen másokban, elfeledett gazdálkodási módszerekre tanítsa meg az érintetteket, megújítva ezzel a gazdaságot.

Hat pályázatot fogadtak el. A hat pályázóból négyen mintaszerűen hajtották végre a fejlesztést, külön kiemelném a pilinyi önkormányzatét, ahol olyan hármasszerű épületegyüttest, udvart, kertet hozott létre a közel hat millió forintos önrészből az önkormányzat, hogy érdemes csak annak megtekintésére leutazni Pilinybe. Bár családi mintagazdaságként nevezik, az esetükben ez úgy valósult meg, hogy egy roma család foglalkoztatását eredményezi, ugyanis a nagyméretű kertben a gazdálkodást egy fiatal roma család végzi. A megtermelt javak az iskola étkeztetését javítják. A házak egyikében tájház, a másikban a palóc időkből származó bútorokkal megvalósult a település első vendégszállása.

Az önkormányzat az elnyert támogatást szinte megduplázta.

Kiemelném természetesen az endrefalvai roma ifj. Jónás Pálét, vagy a karancssági Mangó Istvánét, ahol hagyományos állatfajták mangalica, szürke marha nevelése is megkezdődött.

A 2. Projekt-fűzér pályázata a Mesteremberek Inkubációs Műhelye elnevezést viselte. A projekt végrehajtója, pályázója az endrefalvai önkormányzat volt. A cél olyan innovációs-inkubációs központ létrehozása volt, amely széleskörű összefogással, a hat település leendő új kisvállalkozásainak beindítását segíti elő, továbbá létrejön egy gazdasági, szellemi központ a térségben folyó, leendő fejlesztések érdekében. Ebben az inkubációs műhelyben valósul majd meg a térség oktatóbázisa, különféle szakmák, végzettségek megszerzése távoktatás keretében. Itt kap majd helyet a Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport is, illetve annak munkaszervezete, gesztorszervezet, a Ménes-patak Menti Települések Térségfejlesztő Egyesülete.

Az önkormányzat a projekt sikere érdekében a Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport rendelkezésére bocsátotta a faluközpontban lévő közel 350 nm alapterületű, használaton kívüli építményét. A fejlesztés első ütemében, a Kísérleti Vidékfejlesztési Program keretében megvalósult a lapos tetejű építmény új tetőszerkezettel való ellátása. /Korábban beázott, rosszul szigetelt volt/. Így teremtődött meg annak lehetősége, hogy az alsó területen 8-9 új, elsősorban kézműipari és hiányzó szolgáltató jellegű vállalkozás kaphasson benne helyet 5 évre szólóan, ingyenes bérleti használattal, kiegészítve azt gazdasági tanácsadással, korszerű számítástechnikai és irodatechnikai eszközökkel nyújtott szolgáltatással. A fejlesztés mértéke 5 millió forint volt önrésszel együtt.

A fejlesztés újszerűségéről annyit, hogy csak nagyvárosokban, illetve ipari parkokban valósultak meg inkubációs műhelyek eddig az országban, nem kistelepülések esetében. A műhely elsősorban a roma, és a roma - nem roma együttműködésben megvalósuló vállalkozások számára nyitott, helyi hagyományokra épülő kézműipari vállalkozások kaptak benne helyet. Gazdasági tanácsadás, különféle szakmák oktatása, információs párbeszéd, kezdő vállalkozások szakmai alapú támogatása, internetes kereskedés valósulhatott meg benne. Emellett természetesen ingyenes internet elérési lehetőséget biztosítottak a falu lakói, elsősorban a gyermekek, többségében roma gyermekek számára. (A térség további leépülése, a LEADER+ sikertelensége, a finanszírozási lehetőségek megszűnte miatt az inkubációs tevékenység megszűnt, minden egyéb tovább él)

A megvalósítás elengedhetetlen feltétele egy második ütemű fejlesztés lett volna (így szólt az eredeti pályázati felhívás induláskor). A fejlesztés további feladata az új tetőtér belső terének kialakítása, ahol megközelítően újabb 200 nm hasznosítható terület lett volna. Továbbá az építmény korszerű fűtéssel történő ellátása, külső tatarozása, illetve közvetlen környezetének rendbetétele.

Miért tartották fontosnak egy ilyen központ létrehozását?

- térségi hatása van /hiszen nemcsak Endrefalva lakosainak nyitott, hanem a ménesmentiek részére is./

- a faluközpont rendbetételéhez járul hozzá, az építmény ugyanis eléggé leromlott állapotban volt

- új együttműködések színtere lesz (önkormányzat-vállalkozók, civil szervezetek, stb. között

- megkönnyíti leendő kis kézműipari vállalkozások indulását, hiszen jelentős előnyük, pénzben is jól mérhető előnyük származik az ingyen helyiség, a technikai eszközök (internet, telefon, fax, fénymásoló) használatának biztosítása révén, hiszen nem kell induláskor megvásárolniuk azokat.

- egymás beszállítóivá is válhatnak az ide települő vállalkozások

- szellemi-innovációs központ alakul a Ménes-patak mentén

- mintaértékű

- új termékek születését eredményezheti

- foglalkoztatást tesz lehetővé

- helyi iparűzési adót hoz a településnek,

- növeli a térség gazdasági potenciálját,

- más alternatívákat kínál a mezőgazdaságon kívül

- értékesítési lehetőséget kínál a helyi termékeknek,

- idegenforgalmi attrakció lehet a helyi termék előállításának megtekintése.

3. *Mesterfalvak címet viselő projekt-fűzér* a Helyi vállalkozások támogatása érdekében történt kiírásra. A pályázatból megvalósult néhány sikeresnek mondható fejlesztés: népművészeti varroda eszközeinek beszerzése, fazekasműhely létrehozása, helyi édesipari termék-gyártáshoz célgép beszerzése, új szolgáltatásként gazdabolt kialakítása. A támogatás mértéke 1 M 200 ezer forint volt pályázonként. Az összegek nem voltak nagyok természetesen, de a célt elérték. E projekt-fűzérnek is az volt a célja, hogy felszínre hozza azokat az ötleteket, amelyek a helyi sajátosságokra épülő, helyi nyersanyagokra, tudásra épülő

új-régi egyedi termékeket eredményezhet. Természetesen jóval több új vállalkozás indítását, vagy meglévők fejlesztését érhattük volna el nagyobb pénzzel, mert jó ötletek, kivitelezhető projekt-gondolatok születtek. A kísérleti program pénzügyi forrásai ezt nem tették lehetővé. Nagyon sok pályázni szándékozó egyébként, - nemcsak ebben a kategóriában, hanem a többiben is - a saját erő meglétének hiánya miatt nem adta be pályázatát.

A 4. projekt-füzér a Két kultúra találkozása címet viseli. Tájházak létrehozása, fesztivál-szervezés, befektető ajánlatokat tartalmazó CD és színes kiadvány készítése Ménesparti randevú címmel, Fotóművészeti alkotótábor támogatása volt a cél.

A Fotóművészeti alkotótábor külön kiemelendő, mint kimagaslóan jól sikerült projekt. Célja: helyi identitás-tudat kialakulásának elősegítése, a Ménes-patak mentiség elismertetése, a helyi társadalom mozgósítása, a térség országos népszerűsítése, kulturális és építészeti örökség feltárása - a vidékfejlesztés eszköztárának bővítése a vizuális művészet területén.

A projekt keretében 18 neves, nemzetközileg is elismert magyar és egy holland magyar származású fotóművész vett részt az alkotótáborban, fotózva a Ménes-patak mentét, a hétköznapi életet, az épített környezetet, a természetet.

A tábor 400 ezer forint támogatással, 132 ezer forint önrésszel /6 önkormányzat hozzájárulásával/ valósult meg. /szállás, film, étkeztetés, utaztatás/.

A projekt eredményeként megszületett egy több ezer felvételt tartalmazó CD.

2004. június 2-án, Budapesten a Néprajzi Múzeumban országos kiállítás nyílt a fotóművészek képeiből nagy sikerrel, több napilap, rádió, a magyar televízió foglalkozott a kiállítással, a Ménes-patak mentével, a LEADER-programmal.

A kiállítás alkalmával lett bemutatva az a 220 oldalas, keménytábla-kivitelű, bolti forgalomba kerülő Fotóművészeti album, amely a hat települést mutatja be, igen magas színvonalon, *Egy talált táj felmutatása* címmel. A kiállítás költségeit a Múzeum állta, a könyv előállításához jelentős mértékben hozzájárult a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, a könyvből - támogatási céllal - sokat vásároltak a helyi önkormányzatok.

A program sikerén felbuzdulva határozta el a Ménes-patak Egyesület, hogy fesztivált szervez. A program azóta is működik, egyre nagyobb közönségsikerrel. 2008-ban már 18 hazai és külföldi alkotó több mint 600 alkotása volt látható a Ménes-mentén, melyet közel 5 ezer ember nézett meg. A program továbbfejlesztése céljából 2004-ben, az egyesület Wales-ben egy nemzetközi LEADER-konferencián, hogy több térség közös összefogásával valósulhasson meg a program. Alkotók, képek cseréjével, közös kiadványok megjelentetésével a nemzetközi projektek finanszírozására közösen benyújtott pályázat révén. A kezdeményezésre

francia, belga és portugál csoportok jelentkeztek, de a közösen beadott pályázat résztvevői között nem lehettek a Ménes-patakiak, mert magyar részről az uniós finanszírozáshoz nem kapták meg a lehetőséget, mivel az AVOP-ban nem lettek hivatalos Akciócsoport. (Megjegyzés a szerzőtől).

5. Iskola a határban projekt-fűzér célirányosan megtervezett képzést tartott. Gyakorlati képzés megvalósítása volt a cél, elsősorban a nyertes pályázók számára. /vállalkozási ismeretek, helyi hagyományos mezőgazdasági termelési ismeretek, hagyományos állattartás, kulturális örökség a térségben, stb./ A képzés megvalósítója a szécsényi mezőgazdasági szakiskola volt, a képzésről oklevelet kaptak a vizsgázók. Egyébként nemcsak a pályázat roma és nem roma nyertesei vettek benne részt, a jegyzőkönyv tanúsítja, hogy volt jelentős érdeklődés mások részéről is.

III./2. A célcsoportok

A projekt-fűzerek összesen 24 megvalósuló pályázatnak adtak lehetőséget. A célcsoport meghatározása a kísérleti program fontos kritériuma közé tartozott. A térség súlyos szociális, gazdasági problémáinak egyik okozója a romák alacsony iskolázottsága, az abból származó munkaerőpiaci esélytelenségük. A fejlesztési terv törekvése – a projekt-fűzerekben kifejezésre juttatott szándék szerint is – az ő bevonásuk annak végrehajtásába.

„Ha a Kísérleti Programban és a LEADER+ intézkedés által támogatott akciócsoportok stratégiáinak tartalmát vetjük össze, hasonlóságokra és eltérésekre éppúgy rámutathatunk. Először is meg kell jegyeznünk, hogy bár a Kísérleti Programban a célcsoportok konkrétan meg voltak határozva, mint a jelenleg futóban és kettővel több is volt közülük (romák és nagycsaládosok), ám csak a nyertes roma programról mondható el, hogy erősen a célcsoportra koncentráló, összefüggő tematikát tartalmazott, az összes többi csak általánosságban és közvetve irányult a választott célcsoportokra.”¹¹

A 24 pályázatból 8 pályázó roma származású volt, 11 pályázat közvetlen céljait tekintve a roma problémák megoldására hivatottak voltak.¹²

---

¹¹ Kovács Katalin: LEADER kísérlet és a +, MTA Regionális Kutatások Központja, 2007. Tanulmány, 8. oldal

¹² Saját, a Ménes-patak Egyesülettől szerzett információk alapján

III/3. Vélemények összegzése

A Ménes-mentén nagyon jó vidékfejlesztési módszernek tartják a LEADER-t, mert nem egy-egy elszigetelt fejlesztést tesz lehetővé, hanem egy egész, egymással összefüggő, egymást erősítő láncolatot hoz létre, illetve hosszú távú, helyi közösségekre építő, helyi ambíciókat indító.

A program nagyon egészséges folyamatokat indított el a térségben /identitás-tudat erősödése, párbeszéd és együttműködési készség kialakulása a helyi szereplők között, vállalkozói kedv jelentős erősödése, a települések érték-növekedése, új társadalmi szerveződések, a régi civil szerveződések funkcióhoz jutása, stb. A program a Ménes-patak mentén volt a legnagyobb fejlesztés, ami a térségben addig megvalósult. A program folytatása a LEADER+-ban elengedhetetlenül szükséges, lett volna, mert az egészséges folyamatok továbbviteléhez még gyenge volt a térség.

Nem elsősorban a roma programokat, hanem a roma - nem roma együttműködéseket szükséges erősíteni /önkormányzat-roma vállalkozó, leendő vállalkozó, civil szervezet, természetes személy között, illetve magyar - roma vállalkozó, leendő vállalkozó, civil szervezet, természetes személy között/. Kevés az önálló projekt végrehajtásra képes roma, problematikusak, nehezen ellenőrizhetőek, képzetlenek, igazi szándékaik nehezen kiismerhetőek, stb.

A halmozottan hátrányos helyzetű térségekben inkább a konkrét, tárgyiasult programokat kell előnyben részesíteni, példamutató értéket azok képviselnek.

IV. KÍSÉRLETI PROGRAMTÓL AZ AVOP LEADER+-IG

IV/1 Sikertől a kudarcig

Érthetetlen módon nem került sor a kísérleti LEADER és a LEADER+ indítása között kellő mélységű elemzésre, értékelésre, tanulságok levonására, aminek kivétel nélkül minden szereplő – beleértve az irányító hatóságokat, a helyi akciócsoportokat országszerte – kárát látta. Az elemzés, a LEADER+ intézkedés meghirdetésének késlekedése miatt kimaradt az AVOP értékeléséből is, így igazán kevés fogódzkodó állt rendelkezésre a következő ciklusról (2007-2013) gondolkodók számára. Magyarország, pedig azok között az országok között lehetett, ahol a csatlakozás utáni években elindulhatott a LEADER+ az AVOP-on belül, az nem kis részben a Kísérleti programnak volt köszönhető, amely tanulási terepként működött, mind a döntéshozók, mind a kísérletben részt vevők számára. És mivel a Kísérleti programot végigjárt Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoportok (HVM-ek) a tanulás folyamán a „tisza” európai uniós modelleket tanulmányozták, és aszerint hajtották is végre, érthetetlen, hogy épp azok nem kerültek be az AVOP LEADER+ nyertes csoportjai közé. Egy, a döntéshozatal előkészítésében részt vett szakember szerint a Ménes-patak menti csoport mindenképpen érdemtelenül hullott ki. Miután az első körös szakértők 93 ponttal jutalmazták az *Alkony-évek Projekt - Ménes-patak Mente* című fejlesztési tervüket. Négy évnyi térségi „közös gondolkodás” után megszületett koncepcióról van szó, hiszen valamennyi csoport, így a ménes-patakiak is, 2001 és 2005 között a LEADER-tervezést tanulták, csinálták konkrét programok által. Ráadásul francia twinning-szakemberek¹³ ellenőrzése mellett. A francia szakértő az *elbűvölő* kifejezést alkalmazta a térség munkájának vizsgálata után a helyi LEADER-közösség felkészültségéről, programjaikról. Megállapítást nyert, hogy a LEADER-elvek maximálisan érvényesülnek a Cselekvési Tervben.

„Ha a LEADER rendszer legfontosabb sajátosságait akarjuk meghatározni, akkor a következők kiemelése szükséges: területi alapú, programok finanszírozása, kapcsolatok és együttműködés.”¹⁴

---

¹³ Megjegyzés: A francia Pierre Schwartznak volt köszönhető - aki először rövid-, majd hosszú távú twinning szakértőként segítette a szakértőket, döntéshozókat mind az AVOP, mind a Kísérleti Program kialakításánál - a hányattatott sorsú LEADER Kézikönyv is. A kézikönyv, amely a LEADER programok megvalósulását lett volna hivatott segíteni, kollektív munka terméke, „elveszett” a döntéshozói harcok közepette. Azóta sincs egységes szerkezetbe foglalt munka). A szakember több alkalommal járt a Ménes-patak mentén.

¹⁴ Jávor Károly: LEADER (a filozófiától a megvalósulásig) ECOVAST Falvak és Kisvárosok Magyarországi Műhelye Egyesület, Közös út című folyóirat, 22. oldal

Tehát, ami a LEADER-t *megkülönbözteti* a hagyományos, egy konkrét projektet finanszírozó típusú támogatásoktól, az éppen az, hogy területi kooperációra, meghatározott követelmények szerinti helyi partnerségre épül. Hogy az agrárvilágtól a szektorsemlegesség, illetve az integrált szemléletű fejlesztés irányába halad, hogy nélkülözhetetlen eleme az újszerűség, kötelezően az innováció, alulról építkezik, nagyfokú közösségi részvételt feltételez és céloz a tervezéstől a megvalósításig (falufórumok, tervező műhelyek), s hogy programfinanszírozású, azaz a helyi vidékfejlesztési stratégiák végrehajtására elnyert keretösszeg pályáztatása helyben, az újonnan létrehozott közösségi intézmények közreműködésével történik.

Dolgozatom elemzése szempontjából is épp a fentiek elemzése adhat valósabb magyarázatot azokra a kérdésekre, hogy miért fordulhatott elő, hogy a legfelkészültebb Helyi Vidékfejlesztési Csoport nem „futott be” az AVOP LEADER+-ba.

IV/2. A Földrajzi lehatárolás – a Ménes-patak menti települések

A területi elvű összefogás, a komplex kistérségi fejlesztési stratégiák készítésének igénye és a lépték (kistérségek), ami a programokat jellemzi, a LEADER-t mindenütt, de a magyarországi viszonyai között erőteljesen a területfejlesztéshez közelíti. Már a kísérleti program kezdetekor is nagy vitákat váltott ki a LEADER-térségek földrajzi lehatárolásának módja. (1. sz. melléklet: A Ménes-patak menti települések)

A helyi akciócsoportok földrajzilag összefüggő területen, egymással szomszédos vidéki települések összefogásaként alakulhatnak meg, azzal a feltétellel, hogy gazdaságilag és szociálisan is homogén egységet alkotnak. Azonos KSH kistérséghez, megyéhez vagy régióhoz tartozás nem szükségszerű, illetve nem is ildomos, hiszen ezek adminisztratív úton megszületett lehatárolások. A helyi akciócsoportok között nem lehet átfedés sem tagszervezeti, sem személyi, sem területi (települési) szinten. Egy település csak egy helyi akciócsoportoz tartozhat. A LEADER sajátos jellemvonása tehát a területspecifikusság, avagy területen alapuló megközelítés, amely olyan fejlesztési politikát kíván meg, amely az adott vidéki terület erősségeire, gyengeségeire, sajátos erőforrásaira alapoz. A LEADER-ben ez a terület úgy jelenik meg, mint egy homogén, összefüggő vidéki egység, melyet belső társadalmi kohézió, közös történelem, közös hagyományok, szociális és gazdasági

azonosságok, valamint olyan identitástudat jellemez, amely a program sikere érdekében erősödik.¹⁵

Viszont, az AVOP LEADER+-ban, és a 2007-2013-as LEADER-ben is figyelmen kívül hagyták/hagyják a gazdasági és szociális homogenitás egységét. Voltak nyertes csoportok, amelyeknél nyilvánvaló volt a fenti előírás szerű elvek valótlan volta. A kísérleti LEADER-ben a létrejött „munkacsoport” maga alakíthatta ki a kritériumként megszabott földrajzi térségi határokat, benne a homogenitást felvállalva, ezzel az együvé tartozást is. Nem véletlenül lett a *Ménes-patak menti települések* elnevezés sem, amely új keletű szóhasználatá vált (google). Most már az együvé tartozás tartós kifejezője. E terület megfelelt valamennyi elemében az uniós gyakorlatnak, kivéve, hogy a kötelező minimum 10.000 fős létszámot nem volt szükséges akkor elérni. A tervezés alapelve, hogy a térségi sajátosságoknak, a szociális, a gazdasági helyzetnek, a nemzetiségi/etnikai jegyeknek megfelelő legyen a program, a programban részt vevő mindegyik településen közel azonos problémákkal nézzenek szembe. A Ménes-patak mentén nagyszámú roma lakosság él, kimagasló a munkanélküliség, pusztul a palóc kulturális örökség, jellemző a tőkeszegénység, leépült a közösségi lét.

Ellenpéldaként említeném az AVOP LEADER+-ban nyertes Mátra 11 akciócsoport által lefedett település körét. A sajátosan bortermelő vidéket, a Mátraalját, jobb gazdasági helyzetben lévő települések alkotják. Természetes LEADER földrajzi egységet valamennyi, megközelítően 20 település alkothatna a Mátraalján. Mivel a pályázati kiírás szerint az Akciócsoportokat a földrajzi körbe tartozó település polgármestereinek csatlakozási nyilatkozatával lehetett csak megalakítani, az egymással nem jó viszonyban lévők két csoportként indultak. S mivel külön-külön létszám tekintetében nem érték el a kívánt nagyságot, maguk mellé vettek olyan „szegény” alföldi településeket, ahol a munkanélküliség, a nagyszámú roma lakosság miatt mindent, csak nem a homogenitást, azaz a szociális, a gazdasági azonosságot jelentették. A turizmusfejlesztésre alapozott programjuk nem sok jót hozott az elromásodott településeknek. Pályázati esélyeik a semmivel voltak egyenlők.¹⁶

A Balaton-felvidéken létrejött Tanúhegyek Akciócsoport azért bukott el még a pályázat beadása előtt, mert szemben a hivatalos zalalahápi kistérség álláspontjával, nem a jobb módú, parti településekkel együtt, hanem külön, a hátrányos helyzetű balaton-felvidékiekkel kívántak LEADER-térséget létrehozni. A földrajzi lehatárolásnak azért van olyan nagy jelentősége a LEADER-ben, mert közös akaratlan nyugvó fejlesztési koncepciót

---

¹⁵ FVM, LEADER Hírlevél, 1.sz. 2004. szeptember 20., 2.oldal

¹⁶ Dél-Mátra 11 Akciócsoport Fejlesztési Terv, 15-31.oldal, 2005

csak homogén területek tudnak megalkotni. Az Akciócsoport tagjai úgy látták, hogy a balaton-parti települések egy, már létező turizmus fejlesztésében érdekeltek, miközben a munkanélküliséggel sújtott, gazdaságilag súlyos válságban lévő településeknek nem szupermarketek építésére van szükségük, hanem munkahelyteremtő, helyben maradási elősegítő programokra.¹⁷

IV/3. Fenn és lenn, alulról és felülről

A LEADER-ben a fejlesztési program úgy valósulhat meg, ha a helyi pályázók – összhangban a program célkitűzéseivel – megvalósítják saját fejlesztési elképzeléseiket. A döntéseket nem „odafenn”, hanem „odalenn” hozzák. Mindig félő volt egyesek szerint, hogy odalenn a helyi elitek a maguk javára fordítják a programot. Ez jogos aggály lehet, annak ellenére is, hogy ha valamiben, akkor éppen az ún. humán kapacitásépítésben vannak a LEADER-nek érdemei, s abban, hogy a közvetlen demokrácia egyik gyakorló iskolájaként működhet. *„Az emberek szeretik a LEADER-t, ha jól csinálják, mert egyfajta „hatalmat” ad nekik, amikor döntési jogosítványokat biztosít számukra”* – mondta egy interjúban nagy meggyőződéssel a finn vidékfejlesztők atyja, Eero Uusitalo, aki szerint kevés országban sikerült ezt a programot úgy működtetni, hogy az alulról építkezésben, az érintettek megerősítésében megnyilvánuló szelleme, filozófiája ne sérüljön.

Az alulról-felfelé irányuló szemléletmód újszerűsége nálunk eddig ismeretlen volt. A LEADER-tervezés hozta magával a gondolatot: a helyben élők megfogalmazzák saját problémáikat saját területük fejlesztése érdekében. A helyi közösség egy egység, melyben gazdasági és társadalmi szereplők, civil- és közintézmények vannak.

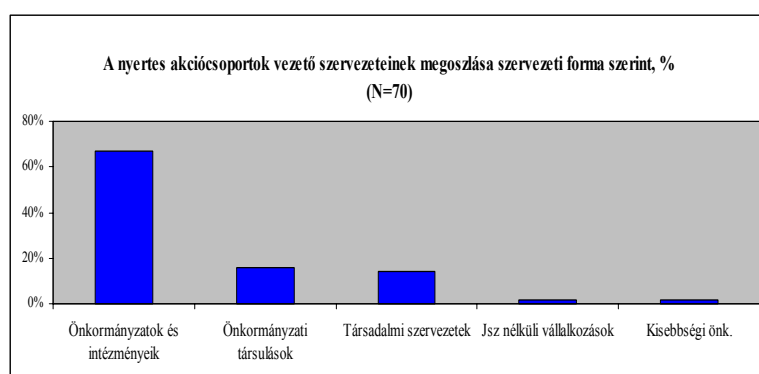
Az FVM által megjelentetett LEADER dokumentum szerint az AVOP LEADER+-ban *„A döntéshozói szint legalább 50%-a gazdasági és szociális partnerekből és azok szövetségeiből tevődjen össze. A helyi akciócsoportok alapja a helyi önkormányzatok, vállalkozók, társadalmi szervezetek és magánszemélyek partnersége, amely együttműködésének célja a térség számára LEADER+ források megszerzése. Ez az együttműködés kell, hogy felügyelje a helyi vidékfejlesztési terv elkészítésének és megvalósításának folyamatát. A helyi akciócsoportok nagy létszámú együttműködések (9-25 személy/szervezet), amelyek a térség összetételét kell, hogy reprezentálják. A helyi akciócsoport tagjai cégbíróságon vagy bíróságon bejegyzett gazdasági vagy társadalmi*

---

¹⁷ Tanuhegyek Vidékfejlesztési Akciócsoport Fejlesztési Terve, 2005

szervezetek, alapítványok, közalapítványok, egyesületek, közhasznú társaságok, egyházak, települési (helyi vagy kisebbségi) önkormányzatok, jogi személyiséggel rendelkező települési önkormányzati társulások, önkormányzati működtetésű intézmények, továbbá a helyi gazdasági élet szereplőiként elismert vagy köztiszteletben álló (természetes) személy(ek).”¹⁸

A valóságban azonban olyan önkormányzati túlsúly keletkezett – nyilvánvaló szándék szerint – a döntéshozó szervezetekben (Akcíocsoportokban), amely éppen a LEADER alapeszméit kérdőjelezi meg.

3. ábra¹⁹

A Ménes-patak menti települések a Kísérleti programban a HVCS tagjai közt az önkormányzatok képviselői mindösszesen 30%-ban vettek részt – elfogadva azt az uniós elvárást, hogy a programtervező/döntéshozó Helyi Vidékfejlesztési Csoportokban arányos képviselete jöjjön létre a gazdaságnak, a civil szektornak, és az önkormányzatnak/intézménynek. Az akciócsoportok összetételével kapcsolatos szabályrendszer megváltozása, a kötelező önkormányzati tagság, a közsféra részvételének növelése legfeljebb 50%-ról maximum 75%-ra. Ez a változtatás az akciócsoportok tagságának nagymértékű növekedését, az önkormányzati szféra térnyerését és befolyásának nemkívánatos erősödését, nem egyszerűen menedzsment problémákat, hanem a LEADER-szemléiség sérelmét eredményezte, különösen az aprófalvas övezetekben.

Zala megyében – a másik sikeres kísérleti program Akciócsoportjánál –, mivel kis létszámú települések alkották a települési kört, az Akciócsoport együttes ülésére sosem került sor, mert a közel ötven polgármesterből sokan sosem mentek el, márpedig egyhangú szavazatokra, nyilatkozatokra, aláírt jelenléti ívekre volt szükség. Az Akciócsoport elnöke

¹⁸ LEADER+, FVM LEADER Hírlevél 1.sz. 2004. szeptember 20. 5.oldal

¹⁹ Kovács Katalin: LEADER kísérlet és a +, MTA Regionális Kutatások Központja, 2006. Tanulmány, 7. oldal

egyenként járta végig a településeket és irattatta alá utólag azokat. Egyébként ennek a csoportnak kellett volna együttesen, konszenzus alapján - megkérdezve a település vállalkozóit, civil szervezeteit - elkészíteni a fejlesztési tervet, ráadásul egy hónapos időintervallumon belül. Nem ez volt az egyetlen ilyen anomália az AVOP LEADER+-nál. A nyertes pályázó Mátra 11-nél az egy hónapos pályázati határidő lejárta előtt 5 nappal tartották meg az Akciócsoport megalakulását kimondó ülést. Ezen az ülésen kellett volna elfogadtatni a térség fejlesztési tervét is, amelyet meg kellett volna, hogy előzzön egy széleskörű helyi, falufórumok, egyéb csoportos megbeszélések, viták, konzultációk által kialakított közös munka. Erre a tanácskozássra úgy hívták meg a 10 polgármestert, hogy mindenki hozzon magával egy köztisztviselőt álló embert falujából, egy civil szervezetet és egy vállalkozót. Aztán ott a plénumon derült ki, hogy a köztisztviselőben álló személyek az önkormányzatok jegyzői, civil szervezetei az önkormányzatok által létrehozott polgárőrségek, és a vállalkozók közül három gumis is van, amellett egyes polgármesterek magánvállalkozásai is vállalkozásokként voltak jelen. A Fejlesztési tervet végül nem az Akciócsoport készítette el széles konszenzus alapján, hanem a kistérségi menedzser dobta össze a nagy kistérségi fejlesztési koncepció alapján. Itt jegyzendő meg, hogy a Mátra 11 Akciócsoport gesztorszervezete a gyöngyösi főiskola kht-ja lett, 15 milliós működési költség mellett, az iskola rektora az akkori parlament mezőgazdasági bizottsága elnöke, Magda Sándor volt.²⁰

Bizonyos önkormányzatok (polgármesterek) magatartását irracionális, személyes megfontolások vezették, amikor csatlakoztak vagy nem az akcióterülethez, másrészt az idő szűke, amely a tervező munkát, s különösen annak társadalmasítását nagyon erőteljesen megnehezítette. Míg a Kísérleti programban részt vállaló csoportok csak kivételképpen vették igénybe külső szakértők segítségét, az új pályázóknak majdnem fele dolgozott tanácsadókkal, szakértőkkel (egyetem, kutatóintézeti dolgozók, vidékfejlesztési szakemberek, miniszterelnöki hivatali alkalmazottak, pályázatírók).

A Ménes-patak menti települések akciócsoportjának összetétele is megváltozott a hivatali döntés következtében. 15 főről 25 főre növekedett a létszám mivel kötelezően kellett részt venni a polgármestereknek a testületekben. A tapasztalat egyértelműen mutatta, hogy az Akciócsoport nagylétszám mellett nem akcióképes. Bár a kísérleti program sikere még fenntartotta azt a hitet, hogy az előző csoport „felkészültebb” tagjai nagyobb hatással bírnak a LEADER-elvek megőrzése érdekében. A 11 LEADER-település 11 polgármesterét próbálva

---

²⁰ Saját forrás

egyensúlyozni a területben, 14 civil szervezetet, vállalkozót, magánszemélyt sikerült az akciócsoportba bejuttatni. Az intézkedés, miszerint polgármesteri aláírás volt (döntés) szükséges LEADER-csoportok megalakításához, a Ménes-patak menti 11 település polgármestere „megismerve” azon jogait, hogy az ő aláírásuk, csatlakozási nyilatkozatuk a döntő, összejöttek, hogy előzetesen megegyezzenek abban: minden település egyformán részesül a LEADER-pénzből, így felosztva egymás közt azt. Magát a kb. 100 oldalas fejlesztési tervet, amit a gesztorszervezet készített el négy éves munkával, legalább 50 falufórumon, száznál is több kisebb-nagyobb találkozón kialakított közösségi fejlesztési elgondolásokból – saját bevallásuk szerint viszont egyikőjük sem olvasta el.²¹

A Tanuhegyek Akciócsoport nem tudta felmutatni a minimális lakosság-létszámra vonatkozó szintet, ugyanis az utolsó pillanatban – egy negyven fős település polgármestere – korábban aláírt szándéknyilatkozatot semmissé téve egy másik Akciócsoportnak tett nyilatkozatával kivonta magát, egyben így megszakítva az „egymással érintkező települések” körét, s lecsökkentve a minimálisan előírt létszám-értéket. A másik, a magát „hivatalosnak” tartó kistérségi Akciócsoport pedig azért esett ki, mert a legalapvetőbb LEADER-szabályoknak nem feleltek meg, miszerint város nem lehet tagja, kedvezményezettje a csoportnak. Ők bevették Tapolcát települési körükbe.

A Ménes-patak menti települések kísérleti programját használták fel mintaként mindenütt. A mai napig ennek elnökét hívják meg szakértőnek, vagy előadónak más térségekből. Az alulról jövő kezdeményezés valóságát bizonyította az a sok falufórum, térségi megbeszélés, amelyet a HVM tartott. A térségi beszélgetés az egyes szektorok közötti együttműködések minőségi változását eredményezte. A program felszínre hozott számos, későbbi megvalósításra alkalmas vállalkozást, ötletet is. A kísérleti programban született fejlesztési igények még egy darabig életben tartották a települések „mozgósított” közösségeit. Az elmúlt évek keserű tapasztalatai visszavetették azonban azokat. Amíg a kísérleti program alatt 50-100 ember jött el egy-egy fórumra, addig most 3-4 embernek tartottak előadásokat a vidékfejlesztő irodák képviselői. Nem véletlenek azok a lehangoló számok sem, amelyek arra utalnak, hogy tovább nő a különbség a Ménes-patak mente és a megye, vagy a régió, az ország más területei között.

A LEADER másik fontos alapelve, hogy a helyi fejlesztési kezdeményezések mellett, az ún. Helyi Bíráló és Monitoring Bizottságok is odalenn működjenek. Vagyis: a helyben kihirdetett pályázatokról helyben is döntsenek (más uniós tagországokban a kipályáztatásra

---

²¹ Saját forrás

szánt pénzeket is maguk kezelik). A Ménes-patak esetében ez így is valósult meg, a helyi bíráló és monitoring bizottság döntötte el ténylegesen, helyben, hogy mely pályázatokat részesíti előnyben, tehát kik lesznek a kezdeményezettek (nyertesek). A döntéseiket a minisztérium felé felterjesztették, ott kifogást nem emelve, elfogadták szerződéskötésre valamennyi javaslatot. A HBMB öt főből állt, egységes bírálati szempontokkal felvértezve külön-külön pontozták be a pályázatokat, majd egybevetették és azonosság alapján nyertest hirdettek. Eltérések esetén bizottsági vitában döntöttek.

Az AVOP LEADER-ben a helyi bíráló és monitoring bizottságok szerepének egyelőre látens ill. potenciális növekedése, amely azonban félreértésen, de legalábbis a döntéshozatali funkció egyoldalú értelmezésén alapult. A végső kedvezményezettek kiválasztása természetesen fontos döntés, ám nem jelent átfogó, stratégiai jellegű döntési pozíciót, a program feletti teljes felelősség vállalását, melyet az akciócsoport korábban betöltött. A nagy létszámú akciócsoportok mellett működő, viszonylagosan kis létszámú HBMB-k nem képesek betölteni a régi tagállamokban működő „boardok” szerepét és erre semmiféle szabályrendszer nem is kötelezi őket. A döntéshozók, látva a nagy létszámú akciócsoportok működésképtelenségét, megerősítették hatáskörökkel a HBMB-eket, így is lehetetlenné, feleslegessé téve az akciócsoportok tényleges feladatait. Amelyek egyébként nem is működtek az AVOP LEADER+-ban sohasem.

A végrehajtás erőszakoltan sürgetett, gyors üteme, az akkor frissen szervezett Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal szükségképpen irányító szerepe, ugyanakkor szakreferenseinek a LEADER szellemiségről alkotott, nagyon is hiányos tudása, a helyi képzésekre kijelölt alkalmazottak készültségének (az Egerben tartott képzésen például a kísérleti programban részt vettekől kérdezősködtek a felkészítők) és felduzzasztott adminisztratív feladatok ellátására történő gyors felkészítésük kényszere középpontba helyezte, felértékelte az adminisztrációt végző szervezetet, a gesztort, s ezzel párhuzamosan tovább gyengítette az akciócsoportok – és azok vezető szervezeteinek – pozícióját. A kísérleti programban egyetlen munkacsoport alapított saját munkaszervezetet (Ménes-patak), a többi esetben a gesztor egy volt a munkacsoport tagjai közül. A munkacsoport vezetőjének vezetői szerepét sehol nem vitatták, a gesztorszervezet ténylegesen a munkacsoport titkárságaként, egyszemélyes munkaszervezetként működött. Az összefonódás erőteljes volt a vezető szervezetek és a gesztorok között.

A Ménes-patak ténylegesen is munkaszervezetként működött. Megalakítását a célszerűség, a benne részt vevők közös akarata hozta. A Ménes-pataktól átvett modell

azonban sántít a jelenlegi helyzetben, hiszen az alulról jövő építkezés, az alulról jövő civil kezdeményezés elvét sértették azzal, hogy a minisztérium, saját előírásai, elvárásai, kitételei szerint rendelte el a civil szervezetek kötelező létrehozását, meghatározva benne a működés elveit, a vezetés felállítását, stb. Egyes bíróságok, megállapítva a civil szervezetek alakításának „furcsa” körülményeit, nem jegyezték be azokat előbb, hivatkozva a törvényben előírt „önkéntességre”. Ráadásul olyan közösségek jöttek létre, amelyben az egyes tagok céljaikban is különböznek egymástól, nem köti őket össze semmi a program létrejöttén kívül. A civil szervezetekben azonnal megmutató politikai ellentétek nem is teszik lehetővé az eredményes munkát.

A LEADER+ a kísérleti programhoz képest sokkal jobb feltételek mellett, a szakmai támogatások sokszorosát nyújtotta. Beleértve itt a forrás többszörösét is. A működés hatékonysága mégsem volt kielégítő. A képző szervezet nem vett részt előzőleg a kísérleti program gyakorlati munkájában, az MVH embereinek sem volt tapasztalata a LEADER-tervezéshez. Helyi szinten egymásnak ellentmondó, pontatlan információk zavarták az erőltetett menetben amúgy is nagy megterhelést jelentő, szükségképpen sok hibával zajló megvalósítást.

A LEADER-programok kapcsán világossá vált a programban részt vevők számára, nincs Magyarországon kollektív tudat, emlékezet. Amit egyszer megalkottak kis közösségek odalenn, vagy hivatali emberek odafönn, az egyik napról a másikra felejtődik is, azzal, hogy emberek jönnek-mennek a minisztériumokban. Akár évente többször is váltva beosztásokat. A kísérleti program végére már egyetlen ember sem volt a minisztériumban, aki a LEADER-t valamelyest ismerte volna. Pedig tapasztalatra nagy szükség lett volna az új indításához. Az újonnan kinevezett minisztériumi tisztségviselők magukkal hozták köreikből aztán a leendő nyerteseket, a Ménes-patak munkamódszereit, gyakorlatát, s egyáltalán, magát a Ménes-patak munkacsoportot már senki sem ismerte az AVOP LEADER+ban.

A valóságban egyetlen egyszer sem elemezték a tapasztalataikat, és egyszer sem kérdezték meg a helyieket észrevételeikről. Többet voltak ott franciák, olaszok, vagy más csoportok a Ménes-mentén, mint a minisztériumból, vagy bármelyik hivatalukból. Hozzá kell tenni, hogy sem a monitoring, sem az értékelés nem tartozott a magyar közigazgatás bevett gyakorlatai közé, erre rendszerint sem idő, sem forrás nem áll sosem rendelkezésre.

IV/4 AVOP LEADER+ és a Ménes-patak mínusz

A benyújtott 186 pályázat formai és tartalmi értékelését a *Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal Regionális Illetékességű Kirendeltségeinek* (a továbbiakban MVH RIK) LEADER pályázat-kezelői végezték el külső szakértők bevonása nélkül.

Azzal, hogy a pályázatok értékelése többé-kevésbé „házon belül” történt, a Kísérleti program során meghonosított gyakorlat folytatódott, holott a pályázatok összetettsége és jellege, a közben a Strukturális Alapokból támogatott operatív programokban megjelenő eltérő értékelési minták indokolták volna a váltást.

A formai értékelés szűrőjén 149 pályázat (80%) jutott túl az első fordulón, s ami ennek a másik oldala: 37 pályázat (20%) bukott el. Ez átlagos mértékű továbbjutási ill. elbukási aránynak tekinthető pályázatok esetében. A formai kritériumok szerint megfelelő pályázatok tartalmi értékelésének eredményeit terjesztette az MVH LEADER-osztálya a Döntés-előkészítő Bizottság (DEB) elé, amelynek elnöke a szakfőosztály elnök-helyettese, tagjai között a potenciális projektek jellegéből adódóan érintett minisztériumok és főhatóságok képviselői voltak – természetesen a többséget FVM tisztviselők tették ki – ők szavazati joggal rendelkeztek, míg a szakértők ill. civil szervezetek képviselői csak tanácskozási joggal vettek részt a pályázatok értékelésében. Meglehetősen vitatható módon ült a szavazati jogosítvánnyal rendelkezők között az MVH LEADER-osztályának vezetője, akinek az értékelést végző közvetítő szervezet tagjaként felterjesztői szerepe volt. (Alacsonyabb szinten, a HBMB és a gesztor között ugyanez nem megengedett, a gesztorok csak felterjesztik az értékelést, a HBMB tagjai döntenek.). A Kísérleti program esetében a beadott fejlesztési terv feletti testületi vitában ott lehetett a programot benyújtó szervezet képviselője is a program lényeges elemeinek ismertetése, védelme érdekében.²²

A LEADER-osztály által felterjesztett első értékelési lista *markáns regionális torzulásokat mutatott* az értékelők többségének tapasztalatlansága és a közös értelmezési keretek, módszertan kimunkálásának elmulasztása okán. Az is nyilvánvaló volt, hogy az értékelők jelentős része nem rendelkezett megfelelő szakmai felkészültséggel, amely őket olyan komplex pályázati dokumentációk elbírálására alkalmassá tette volna, mint amilyen egy-egy LEADER+ stratégia volt. Többségük ráadásul pályázatkezelői gyakorlattal sem

---

²² Saját munka az EMIR-ből összeállított adatbázis alapján

rendelkezett. Az értékelési folyamatban igazolható nyilvánvaló hibák miatt a DEB a pályázatok mintegy felét visszaadta ellenőrző értékelésre az MVH LEADER-Osztályához.

A második forduló részvételért versenyben álló pályázók közül 108 pályázatot választott ki a DEB. Ezek voltak azok az akciócsoportok, amelyek a 2005 november 24-én megjelent pályázati csomag alapján, egy hónapos, ráadásul karácsonyi határidővel kidolgozhatták helyi vidékfejlesztési stratégiájukat. Ám az alapos munkára sem kellő idő nem állt rendelkezésre, sem a megfelelő programozási ismereteknek nem voltak a felek birtokában. Utóbbi állítás a tanácsadó cégekre és a terv készítését végző helyi erőkre egyaránt igaz: csak azok a személyek, cégek tudták feladatukat megfelelő színvonalon ellátni, legyenek bár helyi vagy nem helyi szereplők, akik/ amelyek *az akcióterület egészére kiterjedő ismeretekkel és kapcsolatrendszerrel rendelkeztek, s a tervezői csoport (ha egyáltalán volt ilyen) tagjainak segítségével képesek voltak azokat mobilizálni.* Az MVH-referensek is arról számoltak be a helyi pályázatás időszakában, hogy az időkorlátok, valamint a képzés és mentorálás egyenetlenségei, hiányosságai éppen az *alulról építkezést, a részvételen alapuló tervezést lehetetlenítették el az új akciócsoportok, azaz a többség számára.*

Ami az értékelési eljárást illeti: okulva az első forduló tapasztalataiból, bár nem valódi keresztértékelés történt a második fordulóban, *ún. ellenőrző értékelésen a felterjesztés előtt minden pályázat átesett.* Vagyis: a beérkezett pályázatokat az illetékes MVH RIK LEADER pályázatkezelője értékelte és pontozta, majd egy másik régió LEADER pályázatkezelője megismételte az eljárást. A két értékelő azután megvitatta a különbségeket, s ennek eredményeképpen az esetek túlnyomó többségében megegyezésre jutottak. Ha azonban nem sikerült megegyezniük, a LEADER-osztály vezetője döntött. A Ménes-patak Egyesület elnöke arra a kérdésemre, hogy tudja-e, hogy az értékelési folyamat mely szakaszában lettek a bírálók számára „kegyvesztettek”, azt válaszolta, hogy a második fordulót követő végleges értékelő értekezlet után az ülésen részt vevő személy telefonon felhívta és gratulált a nyereshez. Ettől kezdve arról sincs információja, hová lett a pont-előny, milyen „hibákat” véltek felfedezni a pályázati anyagban.

IV/5. Az akciócsoportok összetétele

Az akciócsoportok Magyarországon konzorciumi keretek között működnek. Vezető szervezeteik között az önkormányzatok vannak túlsúlyban (67%), amelyek az önkormányzati társulásokkal együtt bő háromnegyedes arányt képviselnek (83%), de a konzorciumi tagságra kötelezett gesztorszervezetek között is az önkormányzati túlsúly a jellemző. Az egyetlen

szervezet-típus, amely az önkormányzatok mellett egyáltalán labdába rúg, az a társadalmi szervezetek köre 14 százalékos reprezentációval.²³

A főszereplők közötti önkormányzati túlsúly rányomja a bélyegét a program megvalósításának egészére annak ellenére, hogy az akciócsoportok összetételében a közszféra összességében is, átlagosan is kisebbségben marad. Huszonnégy olyan nyertes akciócsoport működik ma Magyarországon, ahol többségben vannak az önkormányzatok, ebből kilenc térségben arányuk a 60 százalékot is meghaladja. 14 nyertes akciócsoport területe egyezik meg teljes egészében a statisztikai kistérségével, hat akciócsoporté csak részben, mert – jogosultság híján – a kistérségi központok nem csatlakozhattak.

A régi tagországok LEADER-csoportjainál megengedhetetlen, s szigorú követelmény az akciócsoportokban a különböző szektorok arányos képviselete. Vajon milyen indokok szolgálhattak arra a magyar félnek, hogy ezen szabályt ne kelljen alkalmaznia az AVOP LEADER+ esetében.

Ebben a pályázati környezetben, a folytonosan változó hatalmi/illetékességi struktúrákban, a LEADER alapvető előírásainak nem kellő hivatali ismerete mellett a Ménes-patak mentének esélyei sem voltak a nyeresre. Hozzá kell tennem – az egyesület elnöke javaslatára -, hogy áttanulmányozva az utóbbi évek nyertes pályázatok listáinak anyagát, kibukott a „lobbizók” köre Nógrád megyében. Aránytalanul kevés pályázat nyer Nógrádból, fejlesztési források nem érkeznek a térségbe. Nem véletlen, hogy az ország többi megyéjében 4-5 LEADER+ akciócsoport működhetett, míg Nógrádban mindössze kettő. Mai napig úgy tartja a közvélemény, hogy az AVOP LEADER+ esetében politikai döntés született. A nyertes két nógrádi csoport szolgáltatja erre legkonkrétabban a példát.

---

²³ Saját munka az EMIR-ből összeállított adatbázis alapján

V. ÉLET-ALKONY PROJEKT - MÉNES-PATAK MENTE

Ahhoz, hogy teljessé váljon a kép, bemutatom a Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport által kidolgozott projekt főbb tartalmi vonatkozásait. Sem a kísérleti programban, sem az AVOP LEADER-ben nem fogalmazódtak meg hasonló, komplexitásra törekvő elképzelések más térségekben a helyi fejlesztéseket illetően.

V/1. A HÁTTÉR-KÉP

V.1.1. Terület.

Nógrád megye északi részén helyezkedik el a 11 Ménes-patak menti település (Karancsság, Endrefalva, Piliny, Szalmatercs, Ságújfalu, Sóshartyán, Kishartyán, Ludányhalászi, Szécsényfelfalu, Nógrádmegyer, Magyargéc). Két nagyváros, Salgótarján és Balassagyarmat között, a 22-es számú út mentén, jól körülhatárolható egységben, Ipollyal, ill. Szlovákiával határosan. Két statisztikai kistérséget érint. A Ménes-patak megnevezés – ahogyan ott fogalmaztak - az identitás-tudat miatt jelentős, nem gazdasági szempontból.

V.1.2. Azonosságok, közös érdekek

Természeti. Cserhát hegység észak-keleti része, azonos domborzati, éghajlati viszonyok. Nem túl magas, erdőkkel, legelőkkel borított hegyek, viszonylag jól művelhető völgyek. Természeti értékei jelentősek, de kihasználatlanok. Kivételesen tiszta levegő, halban, vadban, vízben gazdag. Jól hasznosítható lenne az erdő, a dús vegetáció. Nincs ipari szennyezés.

Kulturális, történelmi azonosságok. Jellegzetesen palóc települések, jelentős az építészeti és tárgyi örökség, elsősorban a települések központjaiban vannak az épített (pusztuló) örökségnek példái. Érdek-azonosság van megmentésükben, az egykori települések arculatának megőrzésében. Történelemben azonos fejlődési szakaszok, kulturális hasonlóságok.

Nemzetiségi összetétel. Jelentősen megváltozott a lakosság nemzetiségi összetétele. A romák számaránya Endrefalván 80%-os, a települések többségében – néhány kivételével - az 50%-ot is eléri. Tart a fiatalok elvándorlása, az őslakosok elöregedése.

Gazdasági állapot. Az ingázók többsége elveszítette munkáját, elsősorban a szakképzetlen romák. Nem alakult ki erős agrárállalkozói kör. Ipari tevékenység, helyi

kézműipar gyakorlatilag nincs, a szolgáltatói szektor fejletlen. Értékei ellenére nincs turizmus. Egyedüli foglalkoztatók az önkormányzatok.

Szociális helyzet. A munkaképes lakosok 40%-a tartós munkanélküli, szociális segélyben részesül. A munkanélküliek zöme roma. Társadalmi, szociális helyzetük kritikus. Iskolázottsági szintjük rendkívül alacsony. A települések érdekelték problémáik megoldásában.

Együtműködések. A kísérleti LEADER program elindított együttműködési folyamatokat. A részt vevők felismerték a közös fejlesztések szükségességét, a két kistérség együttműködéséből származó előnyöket. A rendszeres találkozók mellett közös projektek is születtek. A települések két kistérségi hovatartozása csak adminisztrációs, homogenitásuk miatt azonban egymáshoz tartozóak.

V.1.3. Az Akciócsoport összetétele

A Ménes-patak Menti Települések LEADER+ Akciócsoportja a kísérleti programban részt vett tagokból, illetve az újonnan csatlakozott települések képviselőiből áll. Új Akciócsoport alakítása nem volt szükséges, három korábbi résztvevő kivételével továbbra is tagjai maradtak a testületnek. A csoport tagsága megközelítően 50%-a régi, 50%-a új. A települési kör, a lakosságszám bővülésével arányosan növelve lett a csoportban az újak képviselete.

V.1.4. Az Akciócsoport tagjai kiválasztásának érvei

- A civil, a vállalkozói szektor gyenge, de mégsem volt indokolt, hogy az eddigiektől eltérően erősebb legyen az önkormányzati részvétel a testületekben. A HVM szerette volna megőrizni az alulról jövő civil kezdeményezés jellegét. Emellett persze a polgármesterek aktivitása erősödött, növekedett a LEADER+ program sikerében való hit. Részvételük a csoport munkájában indokolt, szakmai képzettségük sokszínűsége előnyt jelentett a fejlesztési célok összeállításában. Átaluk valamennyi település képviseltette volt.

- A régi tagok a LEADER programban szerzett tapasztalataik, elvégzett munkájuk, fejlesztési elképzeléseik alapján kerültek be az Akciócsoportba.

- A fejlesztési célokban szereplő kulturális örökségvédelem szakmai megalapozottságát hivatott biztosítani a múzeumi szakember. A természet, az erdő alapos ismeretével rendelkező Ipoly Erdő Rt. jelenléte a természetvédelem, a természeti értékek hasznosításában indokolt.

- A fejlesztés célterülete a romák, illetve a hátrányos helyzetű rétegek. A csoport tagja a jól működő kisebbségi önkormányzat elnöke. Továbbá, olyan roma származású szakemberre is szükség volt – a Nógrád megyei Esélyek Háza igazgatónöje -, aki országosan is ismert személyiség, rátekintése nagy a roma társadalom helyzetére, de járatos esélyegyenlőségi ügyekben is.

- A katolikus egyház erős a térségben, különösen a romák vallásossága jelentős. A helyi plébános közmegebecsülésnek örvend, fontos szerepet tölt be a közösségi élet alakításában.

- A LEADER+ különösen alkalmas pályázati lehetőség civil szervezeteknek. Az Akciócsoport ilyen tagjai sokirányú tevékenységet folytatnak, tapasztalatuk jelentős.

- Az Akciócsoport tagjai közmegebecsülésnek örvendenek.

V.1.5. A Ménes-patak Menti Települések Térségfejlesztő Egyesülete, mint gesztorszervezet

Az Egyesületet, a kísérleti LEADER-programban részt vevő települések önkormányzatai, kisebbségi önkormányzatai, helyi civil szervezetei, vállalkozói és magánszemélyek alapították. A Ménes-patak Egyesületet 2003-ban azzal a céllal hozták létre, hogy a kísérleti LEADER program gesztori feladatait ellássa, felkészüljön a 2004-2006-os program folytatására. Sikeres pályázat esetén legyen újra gesztorszervezet. Az Egyesület 2004-ben már rendelkezett az AVOP LEADER+ program végrehajtásához, lebonyolításhoz szükséges tapasztalatokkal, technikai felszereltséggel, helyiséggel.

Az Egyesület térségi összefogással, együttműködési szándékkal alakult. Széles társadalmi bázissal rendelkezik, valamennyi Ménes-patak menti település érdekében dolgozik. Benne az önkormányzati tapasztalat éppúgy jelen van, mint a vállalkozói, a civil gondolat. Számíthatott tevékenységében bármely önkormányzat segítségére.

Feladata térségi munkaszervezetként is működni, függetlenül a pályázat-függő LEADER-től. Mégpedig,

a helyi gazdaságban, hogy

- generálja a helyi vállalkozói kedvet, kapcsolatot építsen vállalkozók között
- konkrét projekt-ötleteket ajánljon befektetőknek
- munkahelyteremtő programokat dolgozzon ki
- hosszú távú stratégiákat dolgozzon ki a települések fejlesztésére

a közösségi életben

- segítse a helyi civil szervezetek kapacitását, illetve kapcsolatépítésében

- pályázatírói irodát működtessen a Roma Mesteremberek Inkubációs Műhelyében.
Írjon, ingyenesen, elsősorban a roma kisebbségi szervezeteknek

- az Egyesület vegyen részt új fesztiválok, illetve falunapok szervezésében. Pl. a Ménes-patak Menti Nemzetközi Fotóművészeti Fesztivál, a Ménes-patak Menti Vidékfejlesztési Piknik, a Ménes-patak Menti Játékfesztivál, Tudás-fesztivál, Palóc-gála, stb.

- végezzen kistérségi marketinget,

- hasznosítható tapasztalatok megszerzése, továbbadása céljából rendezzen konferenciákat, szervezzen műhely-munkát a térségben.

V.2. A PROJEKT TARTALMI VONATKOZÁSAI

Az Élet-alkony Projekt Ménes-patak mente nem más, mint új, belső piac teremtése és szervezése, mégpedig

- gazdasági, közösségi együttműködések létrehozásával,

- új, magas színvonalú, fenntartható szolgáltatások bevezetésével,

melynek révén

- új munkahelyek, vállalkozások teremődnek, önfenntartó gazdaságok alakulnak, kiegészítő jövedelmek képződnek

- hasznosulnak a kihasználatlan helyi értékek, emberi és természeti energiák

- megmentésre kerülnek pusztuló épített örökségeink, megújulnak faluközpontjaink

- javul az életminőség, csökken az elvándorlás.

V.2.1. A program-füzérek

A projekt egymásra épülő, egymást kiegészítő programfüzérek együttese, amelyben a vezető program - más programok létrejöttét elősegítve, kapcsolatait erősítve – teszi alkalmassá a helyi gazdaságot a fejlődésre.

1. Vezető program a helyi gazdaság és közösségi élet valamennyi szegmensére pozitívan kiható új, komplex szolgáltatás létrehozása a többségében faluközpontokban található, üresen álló, felújítandó jellegzetesen palóc portákon. A szolgáltatás formája: nyugdíjas apartman házas ellátás, kísérleti jelleggel, nem szociális alapon, önkormányzati és civil szervezeti részvétellel.

A folyamatosan beköltöző időskorúak egyre bővülő belső piacot teremtenek a helyi termelők, szolgáltatók, vállalkozók számára, mégpedig

- szálláshelyek, ételmezés, szociális és egészségügyi gondozás; programok biztosítása révén.

Az idősek olyan szolgáltatást, egészségügyi ellátást kapnak, mint a tömb-apartmanokban. Csak éppen mások az Életkörülmények: jó levegő, falusi környezet, önálló, szeparált vidéki „palóc nyaraló”, ápolt kert. Más az Ellátás: helyi ízekkel, helyi termékekből összeállított ételmezés. Más az Életforma: az aktívabbak beépülnek a falu életébe. Jól szervezett közösségi programok számukra.

2. „Beszállítói” programok. Cél olyan helyi szállítói-termelői kapacitások kiépítése, amelyek egyrészt az időskorúak ellátására irányulnak, másrészt egy időben fejlesztik a helyi ellátási rendszereket, gazdaságot. Létrehoznak új együttműködéseket, amelyek belső piaci feltételeket teremtenek helyi termelők számára, meglévő szolgáltatásokat fejlesztenek helyi igények kielégítésére. (pince-program, egyedi élelmiszerek, új termékek, tudás-program, turizmus).

3. Közösségi életet erősítő programok. Közösségek együttműködését, az élhetőbb települések megteremtését célzó programok indítása.

V.2.2. A Ménes-patak menti települések helyzete

A közösségi, a gazdasági együttműködések hiánya. A meglévő, kis termelői kapacitások nem hasznosulnak, önmagukban életképtelenek. A programfűzerek segítséget nyújtanak ahhoz, hogy szállítóként részt vehessenek egy nagy rendszer működtetésében. A stabil, kiszámítható helyi piacból származó bevételek alapján új, távolabbi piaci lehetőségek is teremthetők. A program növeli a közösségi aktivitást, közös igények megvalósulását.

A vállalkozások hatékony működését gyengíti a helyi tőke hiánya. A fejlesztési terv épp ezért több kisvállalkozás számára nyújt fejlődési lehetőséget (0,5-2 millió összköltségvetés). Az időskorúak ellátására irányuló szállítói kapacitások tervezhetőek (pl. reggeli sajt, méz; gomba, burgonya, stb. mennyisége). A program lehetővé tesz olyan jövedelemszerzést (pl. kerti zöldség, gyümölcsfelesleg felvásárlás), mely nem igényel befektetést.

Korábban nem becsülték az épített kulturális örökséget, a szociális helyzet sem tette lehetővé, hogy a településen élők javítsanak a pusztuló faluképen. A projekt megvalósítása révén megújul a falukép, mely növeli a térség értékét, vonzóbbá teszi a településeket, növekszik a helyiek komfortérzete, identitástudata.

Magas a munkanélküliség, szinte egyedüli foglalkoztatók az önkormányzatok. A tartós munkanélküliség jelentős depressziót, egészségkárosodást okoz, főképp a romák egészségügyi állapota rossz. A program helyi foglalkoztatást, önfoglalkoztatást, jövedelem kiegészítést tesz lehetővé, melynek révén csökken a depresszió – kialakul egy jövőkép.

Fejletlen a szolgáltatás. Hiányoznak szálláshelyek, a vendéglátó ipari egységek, alapvető szolgáltatások, alacsony az egészségügyi ellátás színvonala. A helyi, belső piac növekedése lehetővé teszi új szolgáltatások vállalkozói bevezetését, a régiek színvonalának emelését.

Munkalehetőség híján az elmúlt évtizedekben elvándorolt az értelmiség. Az időskorúak ellátása új munkahelyek létesítését teszi lehetővé (pl. programszervező, piacszervező).

Alacsony iskolázottsági szint. Növekvő igény jelentkezik a szakképesítés iránt. Különösen az egészségügyi, a vendéglátó ipari, a kistermelői, a hagyományos növénytermesztés, állattartás, kézműipar terén.

A társadalmi feszültségek oka a munkanélküliség. Főképp a romák élnek szociális segélyből. A kisprojektek megélhetést biztosítanak, vagy kiegészítő jövedelemhez juttatják a helyieket.

V.2.3. A térség előnyei

Gazdag építészeti és tárgyi örökség a jellemző. A térség kihasználatlan erőforrása a múlt: az előnyös faluszerkezet (nagy méretű porták), a gazdálkodás sokszínűségében rejlő örökség, a palóc kultúra érdekessége, hagyatéka. A korábbi gazdasági tapasztalatok újbóli felhasználhatósága. Meglévő, de kihasználatlan épített örökség (jellegzetes palóházak, hasznosítható pincék, szérúk, stb.).

A természeti erőforrások jelentősek. A Cserhát hegység szépsége, a hegyek természeti értékeinek gazdagsága (hal, vad, gyógynövény, ehető gombafajták sokfélesége, erdő, stb.). A tiszta levegő, a falvak csendje a turizmus-fejlesztés számára nyújt lehetőséget. Az Élet-alkony projekt is épp a fővárosi időskorúak, a falura vágyók számára teszi vonzóvá a térséget. A tájat

nem tette tönkre ipari tevékenység. A földterületek évtizedek óta szinte vegyszer-mentesek. A biogazdálkodásra való áttérés lehetősége adott, nagy erőssége lehet a térségnek. Az egyedi, sajátos nógrádi ízek, a helyi termények hasznosításában rejlő lehetőségekkel.

Megnövekedett vállalkozói kedv. Az elmúlt években – nem utolsósorban a kísérleti programnak köszönhetően – növekedett a vállalkozói kedv. A vállalkozói kedv növekedésében szerepet játszik a kísérleti LEADER programban létrehozott Inkubációs Műhely, a gesztorszervezetként működő, vállalkozásokat segítő, pályázatokat is készítő Ménes-patak Menti Települések Térségfejlesztő Egyesülete.

Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk révén a Szlovákiához fűződő kapcsolatok lendületet adhatnak a gazdaságfejlesztésnek (Ménes-patak mentének közvetlen határszakaszbeli érintkezése van Szlovákiával).

Az előző, kísérleti LEADER program kedvező tapasztalatai, erőssége lendületet hozott a közösségi együttműködések számára.

V.2.4. A térség növekvő hátrányai

Tovább tart a fiatalok elvándorlása, mert másutt jobb gazdasági, megélhetési feltételek teremődnek számukra. Megszűnnek a helyi kis iskolák, a nagyobb településekre bejáró gyerekek elvesztik kötődésüket, érzelmi kapcsolataikat településükkel szemben.

Növekszenek a regionális különbségek a térség rovására. Kellő támogatás hiányában a leszakadás folyamata tovább tart. A helyi emberek elveszítik jövőjükbe vetett hitüket. Erősödik a másodrendű állampolgársági érzés falusi-városi, roma – nem roma emberek között. A társadalmi feszültség nő a térségben. Növekszik a bűnözés, a kábítószer fogyasztás, folytatódik az egészségromlás. Megoldatlan a kisebbségi politika.

A környező nagyvárosokban tovább romlanak a munkalehetőségek, az ingázók elveszítik állásukat. Megélhetési gondok miatt a városokból kiszorulnak a tartós munkanélküliek, főleg roma családok, akiknek szociális gondjaik növekvő terhet jelentenek majd az önkormányzatok költségvetése számára.

Tovább romlik a helyi termékek értékesíthetősége, piaci esélye. A helyi mezőgazdaság nem tud versenyképesen termelni, nem tud lépést tartani sem képzettségben, sem tőkeerőben. Nem valósul meg a jobban jövedelmező biogazdálkodásra való átállás, a régi, hagyományos termények, mint a búza, napraforgó, kukorica, tök termesztése kellő befektetés hiányában

elveszíti jövedelmezőségét. A versenyképes (bogyós, biotermékek) minőségű termékek előállításához szükséges kultúrák telepítéséhez, a termelés korszerűsítéséhez nincs forrásuk, a megtérülés kockázatos. A helyi felvevőpiac nem tudja a kínálatot felvásárolni, a központi felvásárlás nem megoldott. Hiányzik a szervezettség és az összhang. Főleg a fiatal gazdák küzdenek tőkehiánnyal.

A vállalkozók nem telepednek meg a romló társadalmi viszonyok, jövedelemtermelő képességek hiánya miatt a térségben, az itt lévők továbbállnak.

Az Unió források elmaradása tovább növelheti a regionális különbségeket.

V.2.5. A térség lehetőségei

A Ménes-patak menti települések Akcióterülete határos Szlovákiával. Az Európai Unió forrásai fejlesztéseket eredményezhetnek. A határon átnyúló gazdasági kapcsolatok a Ménes-patak mentére jó hatással lennének.

Az Ipoly folyón, Szlovákia felé építendő hidak közvetlen gazdasági és kulturális kapcsolatok erősödését eredményezhetik a Ménes-patak mentén is.

Köztudottan Nógrád megye, de különösképpen a Ménes-patak mente korábban a pályázat forrásszerző képessége tekintetében jóval alatta maradt az országos átlagnak. A pályázati lehetőségek jobb kihasználása, főleg a regionális fejlesztések tekintetében erősítheti a térséget.

Hatékony kisebbségi politika megvalósítása az országban, amely kihat a Ménes-patak menti települések élet- és munkakörülményeire.

Olyan mezőgazdaságot támogató központi intézkedések, amelyek kedveznének a helyi gazdálkodóknak, amelyek segítséget nyújtanának jövedelmezőbb ágazatok kialakításában. Különösen a biogazdálkodás hatékonyabb támogatása nyújtana esélyt.

A turizmus szinte még teljesen kihasználatlan területe a helyi gazdaságnak. A turizmus fejlesztésére szánt források a helyiek számára is nyitottak. A természet, az épített környezet megóvásával jelentős előrelépés történhet. A térségben zajló fejlesztések – pl. hídépítés Szlovákia felé, Szécsény város központjának, múzeumának jelentős rekonstrukciója – kedvet adhatnak a falusi szálláshelyek létesítéséhez, a vendéglátás infrastruktúrájának megteremtéséhez.

A közeli nagyvárosok ipari fejlesztései kihatással lehetnek a helyi kis- és középvállalkozásokra is.

V.2.6. A Projekt megvalósulása

Az Élet-alkony Projekt a Ménes-patak mentén fejlesztési koncepció új szolgáltatás bevezetésével, új eljárásokat, gyakorlatokat vezet be a térségben. Ilyen típusú idősellátási rendszer nincs sehol Magyarországon. Emberibb léptéke, családiasabb környezete által versenykéesebb, mint a tömbházas, városi időseket ellátó apartmanok.

Állandó bevételi forrást jelentenek a helyieknek. Folyamatosan, január elejétől december végéig biztosítja a „turizmust”. A palóc apartmanok biztos piacot jelentenek a helyi termelőknek, az igényesség kitermeli a sajátosan helyi ízekkel rendelkező, piackéesebb termékeket. A „beszállítói programok” új együttműködések eredményeznek, amelyek a piacra-jutásban segítik a gazdákat.

A Projekt épít a természeti és kulturális erőforrások jobb kihasználásra, a természet jelentős értékei növelik a „termék” eladhatóságát, vonzóvá teszik a településeket, növelik gazdasági értéküket. A kulturális értékek - elsősorban az építészeti örökség - megújítása szintén hozzájárul a települések gazdasági értékének növekedéséhez. Új vállalkozásokat vonzanak a térségbe.

A természeti és kulturális erőforrások jobb kihasználását jelenti a jelenleg használaton kívüli palóc építészeti örökség olyan megújításával, amely az egykori palóc falvak sajátos arculatát állítja vissza. Jövedelmező forrásokhoz juttatja a helyieket épp a különlegessége, emberi léptéke miatt. A palóc építészeti örökség mellett a tárgyi örökség megújítása is fontos szerepet kap.

A projekt olyan közös tevékenységeket hoz felszínre, amelyben növekedik a benne részt vevő valamennyi szereplő piaci esélye a biztos termelés feltételeinek megteremtésével, a kapacitás bővítésének esélyeit is magában hordozva.

Az időskorúak számára nyújtott ellátási rendszer által növekszik a helyi életminőség is. Közvetlen hatást gyakorol a helyi közösségekre, növeli a képzés iránti szükségletet.

A fejlesztési koncepció új, fenntartható jövedelemszerzési lehetőségeket biztosít, hiszen az időskorúak ellátása folyamatos, létszámuk folyamatosan bővül. Az ellátás biztosítása más, olyan új fejlesztéseket, termelőkapacitások létrehozását teszi lehetővé, amelyek eddig még nem voltak a térségben. A biztos belső piac további lehetőséget teremt külső piacok meghódítására is, mégpedig az állandó és kiszámítható mennyiségben termelt

minőségi termékek „fölöslegeinek” értékesítése révén. A programok jelentős része meglévő, de kihasználatlan erőforrásokra épít. Nincs szükség jelentős mértékben új építmények létrehozására, csak felújítására (pl. pincék).

A program nagy célkitűzése a vidéki élet- és munkalehetőségek javítása. A térséget jelentős munkanélküliség sújtja, a szociális segélyezettek száma nagy. A program kiegészítő jövedelemhez juttatja a csak „bedolgozókat”, a családi szükségletet meghaladó terményfeleslegek felvásárlása, értékesítése révén. A beszállítói programok új foglalkoztatási ágazatokat teremtenek, helyi piacokat a kistermelőknek, ami növeli a vidéki jólétet.

A projektekben testet ölt az életképes vidéki közösségek kialakítása, az együttműködési képesség és szervezethez javítása. Az ellátó rendszer szoros együttműködést kíván a beszállítók és a Vezető projekt irányítói részéről. A program füzérek mindegyike újabb és újabb összefogást eredményezhetne.

A Ménes-patak menti települések mindegyike hátrányos helyzetű település, jelentős szociális gondokkal, társadalmi feszültségekkel terhelt. A hátrányos helyzet legnagyobb oka a helyi jövedelemtermelő képesség hiánya, illetve a környező nagyobb városokban bekövetkezett ipari szerkezetváltás, az alacsony iskolázottsági szint.

V.2.7. A Stratégiai célok megfogalmazása

- Növekszik a foglalkoztatás, új munkahelyek teremődnek, megőrződnek a régiek. Jövőnkben a jelenlegi többszörösét elérő foglalkoztatási szint fogalmazódott meg
- Vidéki jólét tekintetében legalább elérni a Nógrád megyei átlagot
- A gazdaság hatékony működése érdekében új, fenntartható jövedelemszerző lehetőségek teremődnek, melyek a vidék megtartó képességét növelik. Jelenleginél hatékonyabb, versenykéesebb, innovatívabb kisvállalkozások jönnek létre, erősödnek a régiek.
- A társadalmi feszültségek enyhülnek, a roma – nem roma együttműködés záloga a térség jövőbeni fejlődésének.

V.2.8. Prioritások

A prioritásokat a helyi értékek megőrzése, a fenntartható fejlődés számára szükséges elemek megtartásával tervezték. Alapja a szolgáltatóipar és a mezőgazdaság fejlesztése, új

belső piacok szervezésével, alternatív jövedelemszerzési lehetőségekkel, melyek együttes hatásként érezhető fejlődést biztosítanak. Fentieket képzett, identitás tudattal rendelkező emberekkel lehet megvalósítani.

1. Szolgáltatóipar fejlesztése
2. Mezőgazdaság fejlesztése belső piacok teremtésével
3. Idegenforgalom fejlesztése, kulturális örökség védelme
4. Népeségmegtartó erő fokozása
5. Együttműködések szervezése

V.2.9. A Működtetés (Konzorciumi falu)

Jogi értelemben a helyi önkormányzat, vagy civil szervezet a projekt gazdája. A működtetés biztosítása Konzorciumi formával történne, melynek tagjai: önkormányzat, gyógyszerész, orvos, iskola, helyi civil szervezetek, helyi kistermelők, falusi vendéglátók, egyéb beszállítók (méhész, gombapince-tulajdonos, pék, stb.). A konzorcium feladata a szolgáltatás elvégzése, a helyi piac szervezése, a helyi termények, termékek védelme. A konzorciumi falu gondolata is túlmutat pusztán a LEADER-en. Közmegegyezést jelez a helyi közösségi erők között a közös célok érdekében.

V.2.10. A helyi pályázatra szánt program-tervek

Pince-program. Kihaszíratlan erősség a palóc gazdaságok által épített, bor, gyümölcs, zöldség, burgonya tárolására alkalmas száraz pincék, melyek az életforma átalakulása miatt üresen állnak. A Pince-program az újbóli hasznosítást célozza meg, mégpedig

- gombatermesztést belső piac megszervezésével (időskorúak, helyi étkezdék)
- gyümölcs, zöldség, burgonyatárolást (időskorúak, helyi étkezdék részére helyi kertekből felvásárlással, kiegészítő jövedelemszerzés céljából)
- borozó, közösségi terek létrehozását

Helyi élelmiszerek, ízek program. Kis gyártókapacitások létrehozása élelmiszerek, ízek előállítására, amely egyrészt, biztos belső piacként az időskorúak ellátását célozza, másrészt alkalmasak egyéb helyi értékesítésre, távolabbi piacra. A januártól életbe lépő szabályzók szerint a kistermelők hagyományok alapján készített termékeiket értékesíthetik. A program fel

kívánja karolni az egykori helyi hagyományokra épülő élelmiszeripari termékek előállítását és felölelheti az élelmezés teljes vertikumát (kecskesajt, mangalicából készült füstölt sonka, töklekvár, tökvirág méz, stb.).

Egyedi termék - mesterprogram. A fejlesztési lehetőségek új szakterületekre való nyitását jelenti, amelyben megvalósulhat a kézműipari, bútorigipari hagyományokra épülő, ismét kelendő termékek előállítása. Az egyedi termék program ösztönözni kívánja a kisvállalkozói kapacitások létrehozását, amelyek szervesen ráépülhetnek a helyi élelmiszeripari termékek igényeire (pl. üvegfűvás), növelhetik e vidék vonzerejét, értékét (utcai, lakáson belüli bútorok, stb.). A program szervesen kapcsolódik az időskorúak ellátásához, de a turizmus fejlesztéséhez is.

Turizmus-fejlesztési program. Az alkony-évek projekt révén növekszik a térségbe látogató hozzátartozók száma, a helyi ízek, termékek, a megújult palóc porták vonzereje révén növekvő igény jelentkezik turisztikai programokra. A program egy-egy komplex fejlesztést takar, amelyben pl. az egyházi turizmus fejlesztése a templom környezete, a kegyhelyek, óra, orgona helyreállítását, a hangversenyek, fesztiválok lebonyolítását, szálláshelyek kialakítását jelenti, vagy a horgász-vadász turizmust szolgáló infrastruktúra fejlesztése, helyi, speciális étek lehetőségét.

Utak mentén - program. A települések vonzerejének növelése, az életminőség, a komfortérzet, a helyi identitástudat, környezeti nevelés szempontjából fontos program, olyan összefogást indukál, amelyben megvalósul a települések olcsóbb, önkormányzati költségvetést is csökkentő faluszépítése. (virág-kertészet létrehozása. egységes táblarendszerek kialakítása program-lehetőségek feltüntetésével, látványok - látványházak kialakítása, fejlesztése.

Tudás-program. A térség fejlesztésének feltétele a művelt emberfő. A program felöleli speciális, megvalósítandó LEADER+ programokhoz szükséges képzések szervezését (beleértve az idősgondozást), háttérintézmények kiépítését, vagy meglévők korszerűsítését, inkubációs központok létesítését, vagy régiók bővítését. A tudás-program menedzserközpontok háttér-infrastruktúrájának kiépítésével a tudás továbbításának módját, a gazdasági élet szervezésének feltételeit kívánja megteremteni. A tudás-program innovációt serkentő, szolgáltatói program.

Ménes-patak menti közösségekért program olyan közös fejlesztések támogatása, melyek célja rendezvények bonyolításának elősegítése. Pl. mobil színpad hangosítókkal

(önkormányzatok, civil szervezetek évente jelentős összeget fizetnek kölcsönzésre). Az időskorúak kirándulásainak lebonyolítása kisbusz vásárlásával megoldható, helyi iskolák, csoportok számára is szolgáltatást nyújt, összehangolva a települési igényeket. Kemence-program zöld közösségi terek kialakítását célozza hagyományosan megépített kemencékkel, közösségi összejövetelekhez.

Ménes-patak menti fesztiválok program (4hét program), olyan egy hónapos (későbbiekben önfenntartó) rendezvénysorozat támogatása, amelyek más-más településen, a települések sajátosságait, ötleteit figyelembe véve zajlik. A program a fesztiválok külső feltételeinek megteremtését célozza, mégpedig technikai berendezések, installációk beszerzése, és a rendezvény helyszínek minőségi kialakítása által. Pl. Ménes-patak Menti Nemzetközi Fotóművészeti Fesztivál – kiállítási installációk, képmegvilágító lámpák, szabadtéri terek kialakítása.

Térségi marketing program. A fejlesztés egyik célja a Ménes-patak menti települések közös kiadványának elkészítése. A térség természeti, kulturális értékeinek, szálláslehetőségeinek, programjainak bemutatása, a LEADER+ programban megvalósítandó helyi termékek sajátosságaival. Továbbá más térségekben szervezendő kiállításokon való részvétel dekorációs, installációs anyagainak elkészítése. Helyi termékek Ménes-patak emblémájának megtervezése, egy-két terméken kísérleti jelleggel való bevezetése.

V.2.11. A pályázati programok várható hatásai

Az 1. prioritásként megjelölt szolgáltatóipar fejlesztése a teljes programrendszert áthatja. Az új, speciális szolgáltatási forma, az időskorúak ellátása jelentősen kihat a mezőgazdaság fejlődésére, mégpedig azon belül is

- igény jelentkezik egészséges élelmiszerek termelésére (helyi kerti termékekre is)
- igény jelentkezik a hagyományos, ma már elfeledett növények termesztésére is, azok hasznosítására (édeskömény, különleges gombafajták, gyógynövények, stb.).
- helyi élelmiszeripari termékek, ízek előállítására, olyanokra is, amelyek már elfelejtődtek, és egészségesek.

Az ellátás tervezhető igénye nagyobb biztonságot nyújt az értékesítéshez. A hagyományos növények termesztése, annak jó marketinggel történő bevezetése a környék vendéglátó ipari üzemeibe új értékesítési lehetőségeket nyújt, a családi fogyasztási szokások átalakítása is új távlatokat nyit a helyi termények, termékek piaca számára.

A Ménes-patak mentén a szolgáltatás hiányos, minőségileg elmaradott. A programfüzerek jótékony hatással vannak a szolgáltatóipar fejlesztésére, beleértve az egészségügyi ellátást, számítógépes infrastruktúrát, postai és egyéb szolgáltatást, a helyi szórakozási lehetőségeket.

Az időskorúak számára felújított palóc porták a kulturális értékek megmentését jelentik. A fesztiválok közvetítik a helyi kulturális értékeket. A kultúra ezen irányú hasznosítása közvetlenül kihat a turizmus fejlesztésére. Az idegenforgalom jelentősége a program kapcsán megnő. Az egyedi ízek, a speciális turizmus (egyházi, horgász-vadász, természetjáró), illetve a fesztiválok (pl. fotóművészeti) új igényeket teremt szálláshelyek létesítésére, vendéglátó ipari kapacitások építésére.

A programok többsége új együttműködéseket, vállalkozói gondolkodást generál. Az együttműködések javítják a közösségek szervezettségét, erősítik a civil gondolkodást, jobb közérzetet biztosítanak a falvak lakóinak. Erősödik a helyben maradás igénye, az identitástudat. A gazdaság fejlődése, az életminőség javulása meghatározó lehet a fiatalok jövőképeinek kialakulásában.

Új belső piacok alakulnak fenntartható jövedelemszerzéssel. A helyben termelt termékek egy része - új hasznosítási lehetőségekkel - helyben kerül értékesítésre a felvásárlás-tárolókapacitás (pince-program) kiépítése révén, ahonnan szervezeten, a kertekben megtermelt zöldség, gyümölcs, burgonya, egyéb zöldségfélék a helyi üzletekbe, a közétkeztetésbe (időskorúak ellátásába is) kerülnek. Új vállalkozói, értelmiségi réteg jelenik meg. A szolgáltatóipar jelentős mértékben fejlődik. Sikeres együttműködések jönnek létre vállalkozók, civil szervezetek között.

A program célcsoportjai a hátrányos helyzetűek, elsősorban a romák. A programok az együttműködések szervezésére irányulnak, ami növeli a kölcsönös megbecsültséget, az egymás kultúráinak megismerését. A munkahelyteremtéssel csökken a bűnözés, nő a közbiztonság. A látható fejlesztések nyomán a településen élő emberek komfortérzete növekszik, kirajzolódik egy élhetőbb falu képe.

A fiatalok megvalósíthatják saját falujukban jövőképeiket. A közösségépítő, a marketing programokkal erősödik a helyi identitástudatot.

A természeti környezet állapota a településeken belül rendezett. A tágabb környezetben azonban már nem mutat egységes képet. A domboldalak, utak elhanyagoltak. A művelésbe vont földterületek rendezettek, de a parlagon lévő földeken a jótékony hatást gyakorló állattartás megszűnt. A gazdálkodás élénkítése a természeti környezetre előnyösen hat. A terv nem tűz ki környezeti károsodást okozó ipari üzem létesítését. A program

közösségi zöld területek létrehozását célozza meg, általuk kellemesebb közérzetet biztosító, rendezett terek születnek.

Az időskorúak számára felújított palóc porták jelentősen megváltoztatják a falvak képét, különösen a faluközpontokét.

A hagyományos nógrádi építészet értékei megőrződnek, mintaként szolgálnak a helyi emberek, illetve más településeken élők számára.

A régi építészeti értékek megmentése a helyi építészeti stílus kialakulására való törekvést segíti elő

Felújításra kerülnek az elhanyagolt pincék, pajták, a település összhatása jelentősen javul, gondozott falu képét mutatja.

A fiatalok megtartása a program egyik fontosabb célja. Ennek elérése érdekében növelni kell a munkahelyek számát. Ezért a fenntartható tevékenységek elősegítése, a fiatalok vállalkozói készségének fejlesztése, a fizikai munka becsületének visszaállítása, a tradicionálisan családi tevékenységek folytatásának ösztönzése a cél. A program nyitott olyan vállalkozások megteremtésére, melyben a fiatalok megtalálhatják számításaikat. A közösségi programok, a szolgáltatás fejlesztése az élhetőbb falu megteremtését célozza, amelyben az ellátás minőségi.

A program alapos ismeretében az alábbi meggyőződésem alakult ki a fejlesztési koncepció egyes elemeiről.

1. Helyi társadalmi igények kifejeződése. Falufórumok, a kísérleti program tapasztalatai alapján született. Megalkotásában valamennyi kedvezményezett település részt vett, aktivizálódott civil közösségek mellett.

2. A program elemei olyan egymásra épülő rendszert alkotnak, amelyben egy-egy létrehozandó fejlesztés hatással van másokéra, elősegíti azok fejlődését is (időskorúak ellátása, pince-program, stb.).

3. Megvalósítása közösségi és üzleti alapon történő összefogásokat teremt. Hatékonyabbá teszi a gazdaságot, a közös fejlesztések erősítik a gazdasági potenciált, új elemeket hoz be a közzgondolkozásba.

4. Kihhasználja a sajátos adottságokat, építkezik a meglévő értékekre (palóc porták, pincék, kertek, hagyományos növények), azok hasznosítására törekszik, úgy, hogy egyben megőrzi őket.

5. Helyi erőforrások sokszínűségére épít, nem nagy fejlesztési forrást igénylő vállalkozásokat támogat, kisebb programok számára nyújt teret.

6. Olyan fejlesztések lehetőségét teremti meg, amelyek közös igények, de egyéni megvalósításuk nem lenne elérhető, közösen olcsóbbak és jobban kihasználhatóak. (mobil színpad, kisbusz, installációk).

7. A projektek további projekteket generálnak.

8. A térségben nincs olyan tevékenység, amely a közös beszerzésre, helyi értékesítésre irányulna (beszállítói programok, tárolókapacitással), a termelés-értékesítés szervezésének kísérleti programja.

9. Kísérleti szolgáltatás az időskorúak ellátása tekintetében is.

10. Innovatív, olyan szolgáltatást vezet be, amely szinte kizárólag helyi kapacitást vesz igénybe (építéstől ellátásig), helyi sajátosságokra épít (épített örökség, táj szépsége), kihasználatlan eszközöket vesz igénybe (üres házak, üres pincék, íz-különlegességek, terményfeleslegek, erdei termékek), úgy teremt meg belső piacot, hogy biztonságossá tesz új kapacitások kiépítését (pl. időskorúak ellátásán túl a gombatermesztő szállíthat a települések közkonyháira), minden kiépítendő egészségügyi ellátórendszer a falvak közösségeinek érdekeit is szolgálja.

11. A kísérleti programban megvalósított fotóművészeti projekt nemzetközivé fejlődött (francia, portugál, belga csoportokkal). Ma a térség legjelentősebb kulturális eseményének számít a Ménes-patak Menti Nemzetközi Fotóművészeti Fesztivál. 2007-ben 5400-an tekintették meg a fesztivált.

VI. AZ ALKONY-ÉVEK PROJEKT – MÉNES-PATAK MENTE VEZETŐ PROGRAMJÁNAK – NYUGDÍJAS APARTMANOK KIALAKÍTÁSA - ÖSSZEFOGLALÓ ELEMZÉSE

VI/1. A CÉLOKTÓL A FENNTARTHATÓSÁGIG

A program célja: Új, komplex szolgáltatás bevezetése a településeken üresen álló, pusztulásra ítélt, de az épített kulturális örökség részét képező parasztporták felújítása révén, a városban élő, de vidékre vágyó, még aktív életet kívánó nyugdíjasok számára. Non-profit irányítás mellett, vállalkozásokat gerjesztve.

Az eredeti állapotában visszaállított portákban/házakban, vagy egyéb, nem kulturális örökség részét képező falusi házakban olyan, magas színvonalú, komplex ellátás biztosítása, ahol kizárólag a helyi termelők által előállított (egészséges) ételek, beleértve a pékáru, tej és tejtermékek, méz, lekvár, húsáru, tojás, stb., termékek képezik a szolgáltatás alapját. Ehhez párosul a helyi orvosi ellátásra épülő egészségügyi ellátás, olyan színvonalon, mint azt az épülettömbös nyugdíjas házakban kapnak meg. Továbbá, egyéb kulturális szolgáltatás, melyet szintén a falu lakossága látna el.

Megvalósítása. A program megvalósítása pályázati forrásból történne, mely tartalmazná a házak felújítását, kettő, három, négy vagy az épület nagyságától függően, több személy lakhatásának kialakítását. A felújítások természetesen tartalmaznák a melléképületek, udvarok, kertek rendbetételét is. Olyan vonzó porták kialakítása a cél, amelybe szívesen költöznek városból a vidékre vágyó nyugdíjasok. Eladó, megszerezhető ingatlanok száma jelenti a programban részt vevők nagyságát.

Működtetése. A működést koordináló szervezetnek (projekt-gazdának) mindenképpen non-profitnak kell lennie. Lehet önkormányzat, vagy civil szervezet. Ők azok, akik a „beszállító” helyi vállalkozások felé adják a megbízásokat (helyi élelmiszerekre, szolgáltatásokra). Ez nyújt garanciát arra, hogy helyi termék, szolgáltatás kerülnek fogyasztásra. A működtetés érdekazonosságokban, újszerű együttműködésekben rejlik. Szervezeti keretek: konzorciumi szerződés valamennyi érintett beszállítóval, az irányító-koordináló civil szervezet, vagy önkormányzat.

A projekt életképességét, fenntarthatóságát a szolgáltatás magas színvonala, eredetisége, anyagi konstrukciója nyújtja. A projekt megvalósításával létrejövő egyezség (szolgáltató település-közösség – időszerű) minkét fél számára nagy előnyökkel jár. A komplex program a különböző szolgáltatást nyújtók együttműködésén alapszik, ezáltal válik stabilná, új vállalkozások, szolgáltatások, helyi termékek létrehozásának megalapozójává. Fenntarthatóságát biztosítja.

A projekt megvalósítására az AVOP-on kívül nem volt más lehetőség azóta. Az egyesület megvalósítási szándékát továbbra is jelzi, hogy partnereket keresnek. **Pályázati forrás** a szeptemberben, vagy októberben megnyíló szlovák-magyar határmenti együttműködési program keretén belül megszerezhető. A Fülek melletti település, amellyel közös megvalósítást javasolt az egyesület, Sőreg. 25-30 eladó, teljesen üresen álló különleges, palóc porta, épület van a településen, igen kedvező, etnikai, táji adottságokkal. A település jelezte, kész az együttműködésre.

A közös pályázatnak és működtetésnek előnyei: nyugdíjasok cseréje, kirándulások, közös ízek, élelmiszerek cseréje, egyéb turisztikai és gazdasági együttműködések lehetőségeit hordozza magában.

VI.2. ELŐNYÖK A SZOLGÁLTATÁSBAN RÉSZT VEVŐK SZÁMÁRA

1. környezeti tényezők

Tiszta, egészséges levegő, a nógrádi táj szépsége mellett

Nyugodt, szép lakókörnyezet

„Nyaraló” érzetet keltő, esztétikus vidéki ház, porta

Kulturális örökség részét képező ingatlan, lakás

Tág terek (udvar, kert, lakásbelső, táj)

Mozgáslehetőségek, hosszú, aktív élet: ha bírja, vagy szeretné csinálni: a fűvet nyírhatja, festheti a kerítést, gondozhatja a virágokat, gyümölcsöt szedhet, befőzhet, de semmi sem kötelező, a szolgáltatás ezeket nyújtja természetesen.

2. Ellátás, szolgáltatás

Élelmezés

Kizárólag egészséges, helyi élelmiszerek, melyet a településen készítenek, szednek frissen

(gyümölcs, zöldség-félék, kenyér és egyéb pékáruk, tej, tejtermék, sajt, méz, házi lekvár, vaj, tojás, baromfi és egyéb húсок, gomba, stb.).

Szabad fogyasztás az ingatlan kertjében lévő gyümölcsökből.

Egyes helyi élelmiszerek, ételek szolgáltatása közösségszervezésben, programszerűen (pl. disznóvágás kóstolóval, kenyérsütés udvari kemencében, sajtkészítés, lekvár főzés, stb.),

Étkezés szabadon választható módon (közösségi étkezdében, vendégségben más „családi háznál”, egyénileg „odahaza”).

Orvosi ellátás

Az orvosi ellátás mintája a nyugdíjas apartman házaké, teljes körű és igény, szükség szerinti.

Közösségi élet szolgáltatás

Beépülés lehetősége a helyi faluközösségbe, hiszen például a szomszéd házban fiatalok laknak, a faluban zajlanak egyéb közösségi rendezvények (falunapok, koszorúzások, esküvők, stb.)

Közös terek (klubszobák, szabadtéri szérűk), ahol a többiekkel folyamatosan lehet találkozni,

Kulturális programok (odahaza, illetve buszos vagy egyéb kirándulási lehetőségek biztosítása),

Gazdasági előnyök

Apartmentházas rendszereknél a nyugdíjas, vagy a lakása tulajdonjogát adja át, vagy lakásának értékesítése után fizet – eltérő módon - 6-8-10 millió forintot belépőként, továbbá nyugdíjának 80%-át adja le havonta a fenntartásra. Érte kb. húsz négyzetméteres apartmant kap élete végéig, melynek tulajdonjoga át nem ruházható, vagy örökölhető.

Jelen konstrukcióban fővárosi vagy városi lakását bérbeadja/bérbeadják, az érte kapott 80-150 ezer forintért kapja a szolgáltatást (lakás, ellátás).

Megmarad saját tulajdonban ingatlana.

Van visszaút, bármikor visszatérhet eredeti, saját otthonába (apartmentházasnál nincs visszaút), hiszen az sajátja marad.

Lakása továbbra is örökölhető.

Felszabadul teljes nyugdíja, ugyanis nem kell nyugdíját saját fenntartására fordítania (étkezés, rezsi, stb.).

Sokkal emberibb életkörülmények (levegő, tágas tér, közösségek).

Kockázat nincs, nem kell félni attól, hogy az apartman tulajdonos vállalkozó tönkremegy és az előzőleg befizetett pénze kárba vész. Nem kell semmit sem befizetnie.

Megmaradó nyugdíját akár takarékosagra, akár unokái, egyéb örököseinek támogatására fordíthatja, költheti szabadidős programokra, egyéb különleges kezelésekre, szvenvedélyeire, kultúrára, adakozásra, stb.

Új életérzés születik

Nagyon sok nyugdíjas abba rokkan bele, hogy az aktívan telt élete után nem tud mihez kezdeni megnövekedett szabadidejével. Egy apartmanházas lakrészben nincs kielégítő lehetőség aktivitásra. Ott arra várnak, hogy minél hamarabb elhalálozzon, hiszen a vállalkozó számára az üzleti haszon az, ha rövid ideig lakja a kis apartmant. A sok, beteg, idős ember között megjelenő érzés a „halálra várás”.

A jó gazdasági konstrukció, a lakókörnyezet lehetőségei, a természet, a közösségi élet aktívvá teszi a nyugdíjast (pl. gyermekek nyelvtanítása, ha nyelvtanár volt, és más tudásának hasznosítása).

A nyugdíj felszabadulása lehetővé teszi a mozgalmasabb, aktívabb életformát, melyre korábban nem volt lehetősége - alacsony fizetése miatt. Marad pénz kirándulásokra, koncertekre, rendezvényekre, melyet a helyi programszervezőnek külön megfizet.

Az élet hasznossá, tartalmassá válik, új ismeretek (vidéki gazdálkodás, természet közelség) jelennek meg, megélhetővé válik újra nosztalgiaként a vidéken eltöltött gyermekkor, stb.), új ismertségek keletkeznek olyan emberek körében, akik szintén hosszú élet reményében törekednek aktivitásra. Korábban hasonló életmódot folytattak, értelmiségi pályán dolgoztak.

VI.3. A TELEPÜLÉS/TELEPÜLÉSEK SZÁMÁRA JELENTKEZŐ ELŐNYÖK, HASZNOSULÁSOK

Az egyébként pusztuló házak/porták felújításával jelentősen megújul a falukép.

Növekszik komfortérzete a település lakóinak a szép, gondozott falu láttán.

Hatékonná válik az örökségvédelem, hiszen 10-30 ház megújítása egyébként más körülmények között nem lenne megvalósítható.

A megújuló falukép vonzóbbá teszi a települést, növekszik a település ingatlanainak értéke.

A település érdeke, hogy a nyugdíjas minél tovább éljen, hiszen abból származó bevétele havonta jelentkezik.

A nyugdíjasok ellátásának igénye, annak magas színvonala növeli a településen működő egyéb szolgáltatások színvonalát is (pl orvosi ellátás, bolthálózat fejlesztése, esetlegesen hiányzó gyógyszertár létesítése, új kulturális programok szervezése, iskolai konyha, étkeztetés, stb.), melyek a települések életminőségét is javítja.

Az új szolgáltatás bevezetése új, helyi belső piacot teremt, melynek eredményeként új munkahelyek jönnek létre, vagy bővülnek. A jelenleg önkormányzat által finanszírozott négyórás munkahelyek válhatnak teljes munkaidőssé.

A program hosszú távon, fenntartható módon munkahelyeket teremt (gondnok, kertész, ápoló, programszervező, stb.). Új vállalkozásokat generál, illetve kiegészítő jövedelemhez juttat családokat. (pl. lekvár főzés, méztermelés, helyi gyümölcsök felvásárlása, stb.). A programba bevonható, állandó és kiszámítható tevékenységek (újaknál alapot képeznek, régebbiekénél kapacitásnövekedést eredményeznek). Pl. egy fő ellátásához szükséges élelmiszer mennyiség kiszámolható éves szinten, ugyanígy a gyógyszer mennyiség értéke, a kiegészítő szolgáltatások is (pl. mosás).

Úgy indít el helyi kisvállalkozásokat, kiegészítő jövedelemtermelő vállalkozásokat, hogy tevékenységük egy részére azonnal van megbízás, ráadásul olyan, amely kockázatmentes, hiszen biztos a piac.

A program előnye, hogy többségében kapacitásnövelést igényel. A termeléshez az alapok megvannak a településeken, vagy alig igényelnek befektetést, fejlesztést. Pl. meglévő konyhakertek, baromfi ólak, gyümölcsfák, pincék a tároláshoz, gyógyszertár, orvosi rendelő, iskolai étkeзде, stb.

A belső piac bővülése, hiszen a termék-felesleg belső-külső piacon is értékesíthető. Egy jól szervezett helyi gazdaság alapjait teremti meg, mégpedig a biztos, külön-külön szolgáltatói, beszállítói szerződésben rögzítettek szerint. A szolgáltatás összekapcsolása olcsóbbá teheti a településen működő hasonló szolgáltatásokat is a mennyiség-növekedés, minőségi fejlesztés révén (pl. konyhai kapacitás, orvos-kapacitás, buszos kirándulás-szervezés, stb.).

Új vállalkozásként megjelenik a falusi turizmus, vagy a meglévőnek megnöveli eredményességét. (hozzátartozók elszállásolása, új kulturális programok, rendezvényre érkező vendégek).

A nyugdíjasok egyszerre „két pénzt” hoznak a településre. Az egyik, a szolgáltatás nyújtásáért járó, a lakás kiadásából származó, ellátásra fordítandó, helyi munkaerőt, kapacitást, terméket igénylő pénzek. A másik a megmaradó nyugdíjak helyben történő elköltésével, helyi szolgáltatásért, helyi áruért fizetendő díjak. (pl. posta, ajándéktárgyak, kulturális rendezvényekért, kirándulásokért, egyéb vásárlásokra fordított pénzek). A településen új vásárlóerő jelenik meg, amely a helyben értékesített termékek, szolgáltatások bevételének növekedését eredményezi.

Erősödik a biogazdálkodásra való átállás igénye, hiszen az élelmiszereknek javarészt biotermékeknek kell lenniük.

Új helyi termékek születnek, melynek belső piaca azonnal megteremtődik a felvásárlással (pl. különleges, helyi élelmiszer).

Szélesedik a szolgáltatói szektor tevékenységi köre a településen.

A korábban városok felé igyekvő, de most „hazatérő”, aktív értelmiség magával hozza műveltségét, s műveltségük hasznosulhat a település közösségeiben (gyermekképzésének felvállalása, demokratikusabb közélet kialakulása, TUDÁS-bázisok működésképpé válnak). Emelkednek a kulturális igények programok, rendezvények iránt. Sokszínű gondolkodásmód honosodik meg.

A megszépülő, egyedi arculatot öltő, kulturális örökség részét képező megújuló palóc házak révén újra élhetővé válnak a falvak. Emelkedik a helyi szolgáltatás színvonala, munkahelyek teremtődnek, új életcélok jelennek meg, a fiatalok helyben maradási igénye munkahelyek révén erősödik, sokszínű szakmák, foglalkozási ágak jelennek meg.

A megszépült, értékes épületek, falukép láttán, gazdagodó helyi kulturális programok révén vonzó idegenforgalmi célpontként jelenik meg a település, növekszik a falusi turizmus, annak bevételei emelkednek.

VII. ÖSSZEGZÉSEK - TANULSÁGOK

A Ménes-patak Menti Települések Térségfejlesztő Egyesülete által, a LEADER+ programban földrajzilag lehatárolt térség elveszítette versenyképességét. Nemcsak az ország, a régió, hanem Nógrád megye más térségeivel szemben is. Vesztesre áll a hasznosítható tudásban, a helyi gazdaságban, az életminőség fenntartható fejlődése terén, melynek következtében a képzett fiatalok elvándorolnak, a hagyományos gazdasági és kulturális értékek pusztulnak, csökken a szülőföld tisztelete, értékeinek ismerete és a hozzá való ragaszkodás, az önbecsülés, a vállalkozói esély, hiányoznak az átgondolt stratégiák, hozzá az életszerű együttműködések.

E felismerések indították meg a kísérleti programban való részvételi szándékot is. A települések folyamatosan romló gazdasági, szociális helyzete miatt aggódó, leendő egyesületi tagok (illetve HVM tagjai) felismerték, hogy csak civil szervezeti keretek között indíthatnak el fejlesztésre ösztönző programokat. A nagy, az ország más térségeiben esetlegesen jól működtethető, vagy elérhető fejlesztési programok (ipari parkok, üzemek) a térség számára nem elérhetők. Ahhoz, hogy olyan gazdasági folyamatok beindulhassanak, amelyek fellendíthetik a térséget, kevés esély lehet közösségi részvételi szándék nélkül. A LEADER ezt a közösségi szándékot hozta felszínre. A ménes-menti vidékfejlesztési csoport azért is vizsgálta meg a helyi civil szervezetek állapotát, illetve hozta létre mintaként a sajátját, hogy legyenek olyanok, akik a fejlődés – egyenlőre program-kidolgozásra – motorjává válhatnak.

Ahol fejlett a gazdaság ott fejlett a civil közélet is. A Ménes-menti településeire egyik sem igaz. A helyi gazdaság alig működik, a civil szervezetek sem fejtenek ki jótékony hatást a gazdaságra. A különféle szervezetek a közéleti demokráciában sem hallatják hangjukat, társadalomformáló, közösségfejlesztő szerepük is alig van. Az Nemzeti Civil Alaphoz beadott pályázatok számbelisége és forrásszerző eredményessége jelentős elmaradást mutat, összehasonlítva más megyékkel, területekkel. Mivel alacsony jövedelemtermelő képességű a helyi gazdaság, a vállalkozások alapvetően nem támogatnak civil szerveződések, civil szervezetek, pedig nem működnek közre gazdaságélénkítésben, szektorok közötti partnerkapcsolatok kiépítésében. A LEADER jelenthet/jelenthetett volna esélyt egyedül a kedvezőtlen helyzet megváltoztatására, mert a programban kötelezően elvárható az együttműködés, és mód nyílhat pályázati forrásra is.

Az, hogy a civil szervezetekre ilyen nagy szerep hárulna, bizony sokan kételkedve fogadják. Mivel az Alkony-évek projektet összefogó civil közösségi akarat bonyolult együttműködések rendszere (pl. konzorciumi működtetés), vitatják/vitatták létjogosultságát. A Ménes-patak példája véleményem szerint éppen azt bizonyítja, hogy civil keretek között megfogalmazott célok és a célok eléréséhez vezető úton mégiscsak elindultak. Ma elmondható, hogy azok a projektek, amelyeket az HVM kitűzött maga elé, működnek, talpon maradtak. Sőt, újak születtek azóta. A régebbi uniós tagországok gazdasága azért stabilabb, mert évszázados belső piacokra épülnek. Vásárolni csak a család régi kapcsolata alapján szokás például. Működő helyi, belső piac van. A rendszerváltás óta nálunk a piaci egyensúly megromlott. A belső piac elvesztése a helyi gazdaságnak nagy érvágása.

A fent, általam megfogalmazott versenyképesség elvesztése tetten érhető minden gazdasági, oktatási, foglalkoztatási mutatóban. A települések, közösségeik elvesztésével elvesztették egymással való kommunikációjukat, az egymás tapasztalatai átadásának lehetőségét.

Az Élet-alkony projekt éppen ezért, közösségek együttműködésén alapszik. Látszólag nem a profitszerzés a cél, hanem olyan új, belső piac megteremtése, amelyet elvesztettek a rendszerváltás óta. Egy jó működő egykori palóc gazdaság mintája lehet mindig is a példa. Termelés, helyi és a távolabbi piacokon a felesleg értékesítése. Mindig a meglévő helyi adottságokra alapozva.

Az Élet-alkony projekt több mint 50 helyi, csoportos megbeszélésen lett kialakítva, ahol részt vettek civil szervezetek, vállalkozók, egyszerű lakosok. A projekt minden eleme a közös munkára épít. A Miniszterelnöki Hivatal egyik előadója a projekt sokszálúságát említette kifogásként. Nagy szervezést igényel annak megvalósítása, szerinte. A belső, helyi piacokra való termelés veszett el. Egy átgondolt, újratervezett és leszervezett árutermelés-értékesítés visszaveheti a helyi piacokat a tömegáruktól. A kistelepüléseken ma már többért lehet mindent megvásárolni, mint városokban. A helyben termelt, helyben értékesített élelmiszerek, egyéb szolgáltatások versenyképesebbek lehetnek egy védett, helyi értékesítő rendszerben.

Az Élet-alkony projekt a civil közösségek létrejötte mellett helyi piacokra való biztos termelést jelentenek a benne résztvevők számára. A projekt egy példa arra, hogyan lehet komplex programmal visszahódítani az elvesztett belső piacot, ismét vonzóvá tenni a vidéki kistelepüléseket.

A 2008-ban indult LEADER-t sok-sok melléinformálás jellemezte. Irányítottan hatoltak le a kistérségek felé az információk. Pl. kistérségi keretek közt kell maradni, 50 ezer fős LEADER-térség az elvart, stb. Dolgozatom szempontjából ez azért érdekes, mert az AVOP LEADER+-ban az akciócsoportban kötelező volt a polgármesterek részvétele, most nem. Előbb létre kellett hozni az alapítók csoportját (a vidékfejlesztési hivatal közleményei között megjelenő rendelkezés szerint, aztán meghirdették a már nagyon várt LEADER-pályázatot is, viszont abban már csak az vehetett részt aki korábbi, nagyon rövid határidő szerint létrehozta saját alapítói csoportját. A Ménes-patak már csak azért sem tudta volna létrehozni saját helyi vidékfejlesztési csoportját, mert területéből két település polgármestere aláírt más térségek alapító tagjai közt. A Ménes-patak Akciócsoport végleg esélytelenné vált a LEADER-ben. Gesztorszervezetét, a Ménes-patak Menti Települések Térségfejlesztő Egyesületét, amely végül is a legnagyobb civil szerveződés a térségben, meg sem hívták az alakuláshoz. (Miközben LEADER-elvárás a civil szervezetek közreműködése a tervezésben.). A három Többcélú Kistérségi Társulás területén létrejött Alapítók csoportja a térség másik nagy civil szervezetet, a Cserfát sem vette be körei közé, miközben annak alapítói 17 település polgármestereiből állnak.

Az Egyesület hét éves tevékenysége bizonyítja, hogy a LEADER elv, módszer, program alkalmas program lenne arra, hogy a vidéki kistérségekben egy egészséges, közösségi együttműködésekben megvalósuló fejlődés induljon meg. A kísérleti program alatt megvalósult programok tovább élnek, a gesztorszervezet működik, mint a térség legnagyobb, leghatékonyabb szervezete. A kísérleti forrása mindösszesen 30 millió forint volt, értékben ennek sokszorososa realizálódott. Ez nem mondható el minden AVOP LEADER+ programra, ahol pedig, több mint háromszoros forrás volt biztosítva egy-egy térségnek.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

1. „Családi mintagazdaságok a Ménes-patak menti településeken, mint komplex vidékfejlesztési program”. Tóth Andrásnak, a Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport vezetőjének előadása a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumban, 2005. október 20.
2. LEADER Hírlevél, 1. szám, 2004. szeptember 20. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium.
3. Jávor Károly: LEADER, a filozófiától a megvalósulásig. Közös Út, Ecovast, 2003.
4. Krolopp András, Marticsek József, Petri Márta, Szuda Zoltán, Francia Rita: „Egy európai eszme és hazai megvalósítása” - LEADER – Közösségi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében. Közép- és Kelet-Európai Munkacsoport a Biodiverzitás Megőrzéséért, Budapest, 2005, CEWEB.
5. Kovács Katalin: LEADER kísérlet és +. MTA Regionális Kutatások Központja, Budapest, 2006.
6. Interjú Tóth Andrással, a Ménes-patak Helyi Vidékfejlesztési Munkacsoport elnökével. Készítette: MTA Regionális Kutatások Központja, 2006.
7. Ménes-patak menti Hírek. A Ménes-patak Menti Települések Térségfejlesztő Egyesület kiadványa, Endrefalva, 2004.
8. Életmód-rehabilitáció a Ménes-patak menti településeken című Helyi Vidékfejlesztési Stratégia, Endrefalva, 2003.
9. Alkony-évek Projekt – Ménes-patak mente. A Ménes-patak Egyesület Fejlesztési Terve, 2006. Készítette: Tóth András és Tózsér András.
10. A Leader-megközelítés – útmutató. Az Európai Bizottság kiadványa, Budapest, 2005.

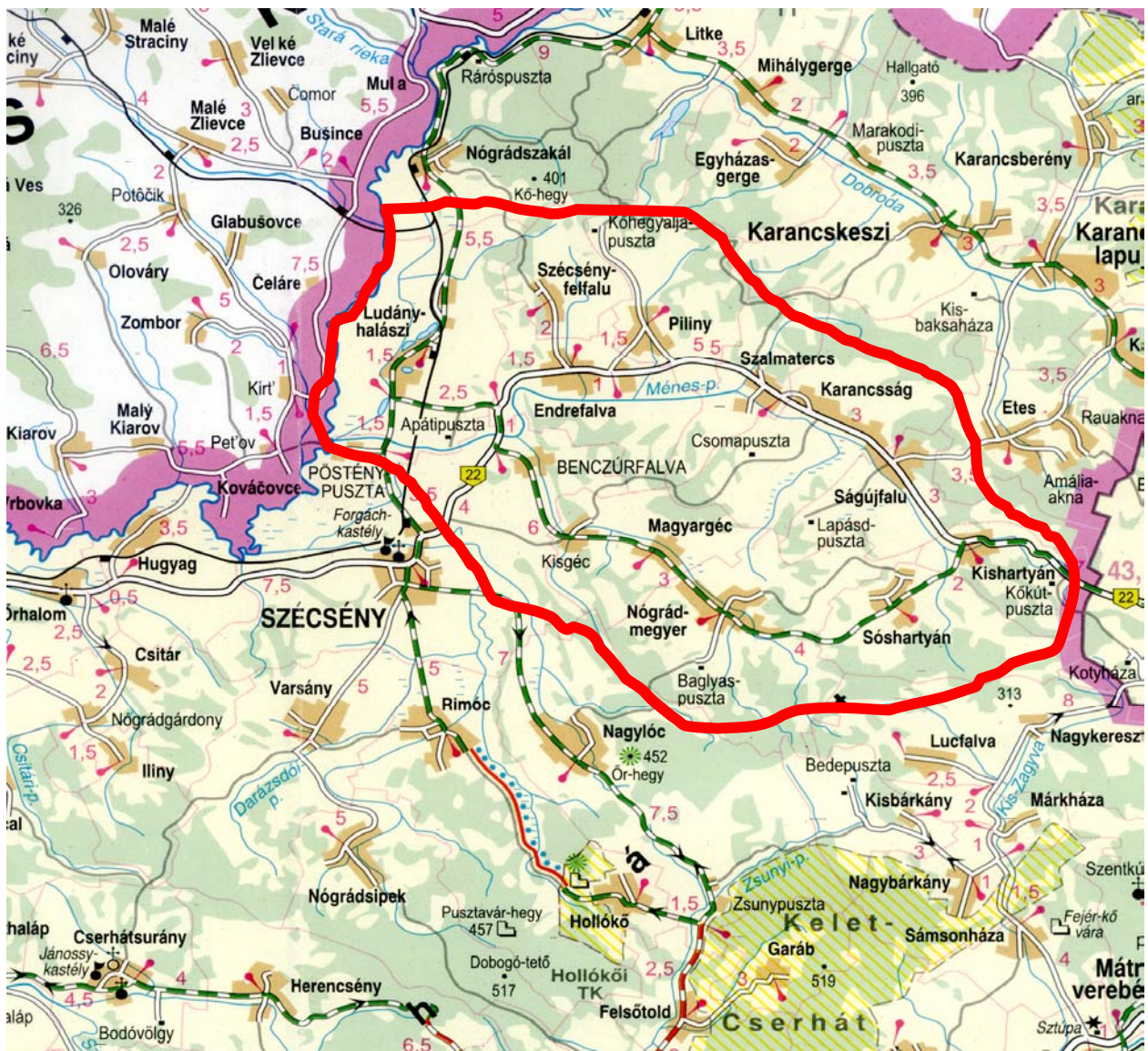
11. Représentation des Régions de la Hongrie a Bruxelles. Ismertető a LEADER+ Közösségi Kezdeményezésről, 2004. Hírlevél.
12. Miskó Krisztina: A LEADER program a vidékfejlesztés eszköztárában. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, 2003. április 1-2.
13. Magyarországi LEADER Program, 2005. LEADER Program Magyarországon. Előadó: Márczis Márta. Faluműhely Alapítvány. Magyarországi LEADER program, 2005.
14. Fazekas Zsuzsanna – Nemes Gusztáv: Kísérleti LEADER-jellegű program Magyarországon. MTA Közgazdaságkutató Intézet, 2005.
15. AVOP LEADER+ Készségek elsajátítása tananyag, PROMEI-Faluműhely Alapítvány-SZRVA-ZRVA, PROMEI Kht. 2005.
16. LEADER+ Magazine. Az Európai Bizottság kiadványai 2005-től 2008-ig.
17. Ernst F. Schumacher: A kicsi szép, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991.

IX. MELLÉKLETEK

1. Ménes-patak menti települések térségi lehatárolása
2. Helyi Bíráló és Monitoring Bizottság értékelő lap
3. Palóc családi mintagazdaság és Tájház Pilinyben
4. Problémafa – célfa. Alkony-évek Projekt – Ménes-patak mente

1. sz. melléklet

Ménes-patak Menti Települések Akciócsoport Területi lehatárolása (Saját készítés)

2. sz. melléklet

A MUNKACSOPORT NEVE

ÖSSZEGZŐ ÉRTÉKELŐ LAP

NEM BERUHÁZÁS -
JELLEGŰ PÁLYÁZATOK

22	Adatlap	Megnevezés/tartalom	kódszámok, kódtartalmak				Kodhely	Kóderék	Súly	Össz. pont	
		L18.	Roma Mesteremberek Inkubációs Műhelye								
Azonosítók											
1.	A pályázó neve:	Endrefalva Község Önkormányzata									
	Értesítési címe:	3165	Endrefalva	Besztercebánya út 53.							
2.	Neme:	férfi	1	nő	2	nem természetes személy, nem értelmezhető	9	1.	9		
3.	Összesített pályázati pontszám	A munkacsoport iktatás szerinti betűjele:									
		A pályázati témakör (jogcím) sorszáma:			elérhető max. pontszám:						
		Pályázati al-témakör (al-jogcím) sorszáma:			elérhető max. pontszám:						
		A pályázat sorszáma (folyamatos, iktatással egyező):									
		A pályázat jellege:	ÖNKÓD	Vállalkozók és gazdálkodó szervezetek jövedelemtermelő, beruházás-jellegű fejlesztései:	1, 2						
		PK	Nem beruházás jellegű fejlesztések (pl. képzés, tréningek, kiadványkészítés, közösségfejlesztés), szakértői feladatok	3, 4, 5, 6, 7	Több, kisköltségveté-sű fejlesztésre beadott csoportos pályázat	8	Egyéb pályázatok (pl. magán-személyek nem jövedelemtermelő, beruházás-jellegű fejlesztései)	9			
Az 1-2 kódszámú pályázatok tartalmi értékelés során elérhető max. pontszáma:			100	A 3-9 kódszámú pályázatok elérhető max. pontszáma:			39				

A MUNKACSOPORT NEVE

ÖSSZEGZŐ ÉRTÉKELŐ LAP

NEM BERUHÁZÁS -
JELLEGŰ PÁLYÁZATOK

22	Adatlap	Megnevezés/tartalom	kódszámok, kódtartalmak					Kodhely	Kóderék	Súly	Össz. pont
C.) Program- és téma-specifikus, összegző értékelés											
C.1.	A projekt hozzájárulása a helyi vidékfejlesztési program célkitűzéseinek megvalósulásához (osztályozó pontozás 1-5, MAX. 20 pont!)										
	A helyi (térsgéi) gazdaság diverzifikációja, erősítése										
	1	2	3	4	5	107.	4				
	Helyi erőforrások hasznosítása										
	1	2	3	4	5	108.	4				
	Helyi erőforrások (pl. természeti, kulturális értékek) védelme										
	1	2	3	4	5	109.	2				
	Helyi, térségi identitás										
	1	2	3	4	5	110.	2				
	Társadalmi kohézió: hátrányos helyzetű rétegek felzárkóztatása										
	1	2	3	4	5	111.	4				
	Kedvezőbb demográfiai és társadalmi összetételű vidéki közösségek kialakítása										
	1	2	3	4	5	112.	2				
	Kistélepülések, zsáktelepülések felzárkóztatása										
	1	2	3	4	5	113.	4				
	Kedvezőtlen (demográfiai, gazdasági, környezeti) folyamatok megállítása										
	1	2	3	4	5	114.	0				
	A térség alkalmazkodó képességét erősítő hatás										
	1	2	3	4	5	115.	1				
	Más:										
	1	2	3	4	5	116.	0				
	Más:										
	1	2	3	4	5	117.	0				
	Összesen:	ÖNKÓD	összpontszám			118.	23	0,25	5,75		
C.2.	A pályázati adatlap kitöltésének minősége, szakmai színvonala (osztályozó pontozás)										
	1	2	3	4	5	119.	3	0,3	0,9		

A Pályázatkezelő szervezet neve

Címe, telefonszáma, e-mail és Weblap címe

22	Adatlap	Megnevezés/tartalom	kódszámok, kódtartalmak					Kodhely	Kóderék	Súly	Össz. pont
C.3.		Téma-specifikus helyi kedvezmények érvényesítése (osztályozó pontozás 1-5), max. 25 pont									
		1.					120.	0			
			1	2	3	4	5				
		2.					121.	0			
			1	2	3	4	5				
		3.					122.	0			
			1	2	3	4	5				
		4.					123.	0			
			1	2	3	4	5				
		5.					124.	0			
		0= nincs, kitöltetlen	1	2	3	4	5				
		Összesen	ÖNKÓD	összpontszám			125.	0	0,4	0	
C.4.		Demonstrációs, multiplikációs hatás (osztályozó pontozás: 1-5)									
		0= nincs, kitöltetlen	1	2	3	4	5	126.	5	0,3	1,5
C.5.		Összegző szöveges értékelés:									
		Gyengeségek:									
		Erősségek: Jelentős önkormányzati elajánlás a helyi gazdaság, elsősorban a helyi kézművesipar megteremtése érdekében. Az inkubációs központ túlmutat egy épület felújításán, ugyanis létrehoz egy vállalkozó réteget, a szellemi erőforrásokat összpontosítja. A központ számos kapcsolat, együttműködés kialakításának lehetőségét hordozza magában. A helyi értékek megmentését segíti elő, az alacsony iskolázottsági mutatókat javítja. Szervesen illeszkedik a térség fejlődésének irányához. Új kezdeményezés, példaértékű más vidékek számára is. Célcsoportja a romák.					127.	0	-0,4	0	
							128.	7	0,4	2,8	

A Pályázatkezelő szervezet neve

Címe, telefonszáma, e-mail és Weblap címe

22	Adatlap	Megnevezés/tartalom	kódszámok, kódtartalmak					Kodhely	Kóderék	Súly	Össz. pont			
		D.) ÉRTÉKELŐ, TÁMOGATÁSI JAVASLAT												
		Az értékelő támogatási javaslata												
		Támogatásra javasolt	1	Támogatásra nem javasolt		0	129.	1						
		A pontszámok összesítése:												
		A tartalmi értékelés össz. pontszáma:									78,25			
		A Helyi Bíró és Monitoring Bizottság által megítélt pontszámok össz. értéke:						130.	10,95					
		Mindösszesen:						131.	89,2					
		Az értékelő neve:					PK	1	HBMB	2	132.	2		
		Az értékelő lap típusa					Formai ért. lap	1	Tartalmi ért. lap	2	Összesített	3	133.	3
		Helység:					Endrefalva	Dátum:	2003. május 15	Alírási				

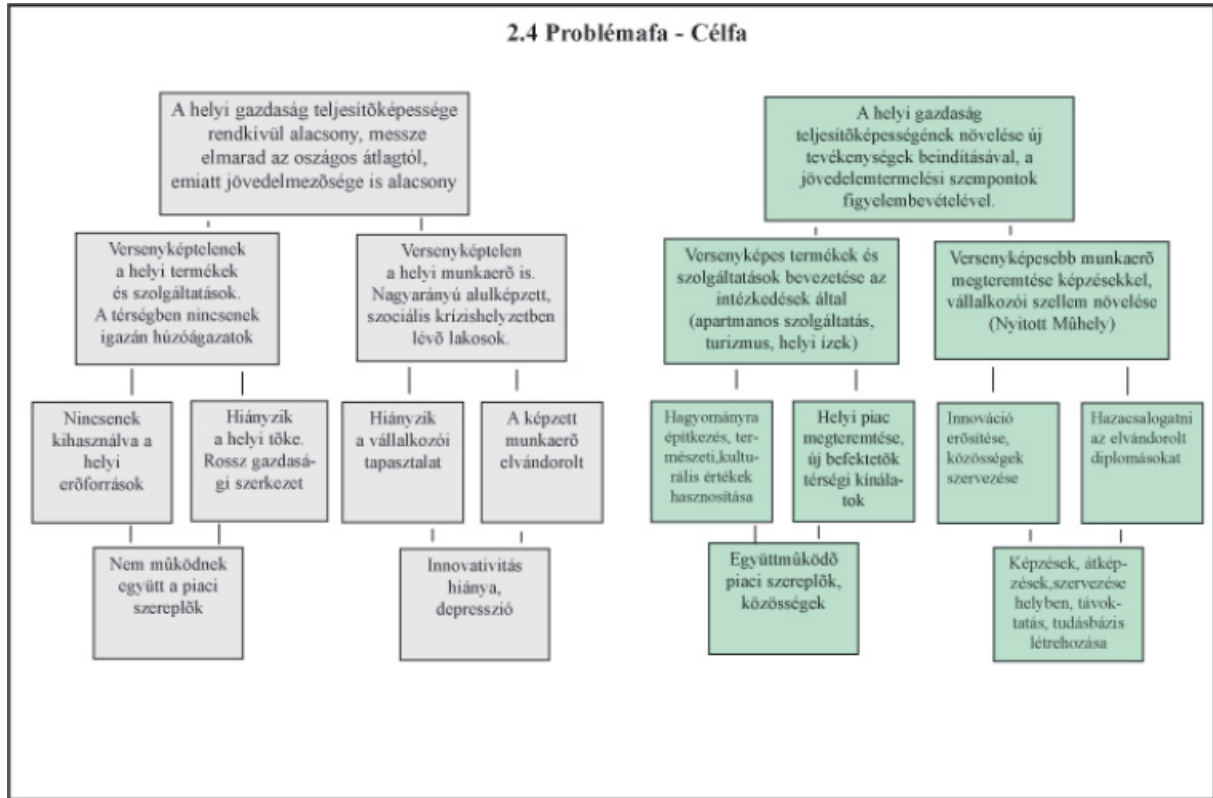
Forrás: Életmód-rehabilitáció a Ménes-patak menti településeken című Helyi Vidékfejlesztési Stratégia, Endrefalva, 2003. 45. old.

3. sz. melléklet

Forrás: Saját fotó

4. sz. melléklet

Forrás: Alkony-évek Projekt – Ménes-patak mente. A Ménes-patak Egyesület Fejlesztési Terve, 2006. 21. old.